

PRIKAZI NOVIH KNJIGA, ČASOPISA I ZNANSTVENIH SKUPOVA

REVIEWS OF NEW BOOKS, MAGAZINES AND CONFERENCES

DRAGUTIN FELETAR, IVAN PEKLIĆ: »RADNIK« D.D. KRIŽEVCI, 70 GODINA DJELOVANJA (1948. – 2018.), »RADNIK« D.D. KRIŽEVCI, KRIŽEVCI 2018., STR. 200

Vrlo rijetko srećemo u povijesnim znanstvenim časopisima prikaze knjiga, koje su vezane uz razvoj tvrtki. Obično su to monografije koje se izdaju u prigodničarskim godinama, a vezane su uz neke okrugle obljetnice. Takva je i monografija akademika Dragutina Feletara i dr. Ivana Peklića, a napravljena je za 70. obljetnicu djelovanja tvrtke »Radnik« d.d. iz Križevaca. Monografija broji 200 stranica. Sastoji se od predgovora, pet poglavlja, popisa vrela i literature.

Predgovor je napisao predsjednik Uprave »Radnika« d.d. Mirko Habijanec, koji je dao kratki povijesni osvrt od osnivanja tvrtke 1948. do današnjih dana. Navodi da »osnovica 'Radnikova' razvoja uvijek su prvenstveno bili njegovi djelatnici i suradnici«, kojima se zahvaljuje i odaje priznanje. Monografija ima zadaću da prikaže sve što su radnici radili proteklih 70 godina, kako ne bi otišlo u zaborav. Zbog čitateljstva u Njemačkoj, predgovor, zaključci poglavlja i opisi referentnih fotografija prevedeni su na njemački jezik.

Prvo poglavlje nosi naslov *U gradu duge graditeljske tradicije*. Na 25 stranica teksta dan je prikaz graditeljstva u križevačkom kraju i Križevcima od prapovijesti do kraja Drugog svjetskog rata. Autor je posebno istaknuo i prikazao graditeljstvo u XVIII. stoljeću, XIX. i u prvoj polovici XX. stoljeća. Tekst je popraćen fotografijama i nacrtima zgrada te tablicom popisa graditeljskih zanimanja na prijelazu XIX. u XX. stoljeće u Križevcima i Križevačkom kotaru.

U drugom poglavlju *Sedam »Radnikovih« graditeljskih desetljeća* dan je na 48 stranica kronološkim redoslijedom povijesni razvoj tvrtke. Poglavlje je podijeljeno na podcjeline: Osnivanje i prvih dvadeset godina (1948. - 1970.), Razvoj prema građevinskoj industriji (1970. – 1980.), Širenje poslova u Hrvatskoj i inozemstvu (1980. – 1992.), Dioničko društvo u usponu (1993. – 2008.), Uspješno »Radnikovo« zadnje desetljeće (2008. – 2018.) i Ljudski potencijali su osnovica razvoja. Odgovorni odnos prema društvenoj zajednici i okolišu. »Radnik« je nastao kao građevinsko zanatsko poduzeće 1947. pod nazivom *Kotarsko građevinsko poduzeće* (KOTGRAPOD). Od 1951. nastavlja djelovanje kao *Zidarsko-tesarska zadruga »Udarnik«*. Godine 1959. osniva se *Građevinsko poduzeće »Radnik«*, kojemu se pridružuje i zanatsko poduzeće »Udarnik«. Ono sljedećih godina nadržava raniju zanatsku proizvodnju i zapošljava sve veći broj radnika. Sredinom 1960-ih godina zapošljava oko 250 radnika s tendencijom povećanja. Od 1967. »Radnik« širi poslovanje i započinje prodajom građevinskog materijala, eksploatacijom kamena, prvo iz kamenoloma u Vratnom, a od 1971. iz Vojnovca. Godine 1968. registrira se za vanjsko-trgovinsko poslovanje, 1969. uvodi u svoj sastav projektni biro, od 1970. registrira se za postavljanje plinske mreže i distribucije plina. Dobar poslovni pothvat je izlazak na njemačko tržište 1969. gdje ostaje do danas. Izlazak na inozemno tržište nosio je »Radniku« trećinu prihoda. Svih ovih godina značio mu je stabilnost u poslovanju i zaposlenosti. Posebno je to došlo do izražaja u vrijeme recesije 2009. godine i kasnije u Republici Hrvatskoj. Od 1970. tvrtka se širi na proizvodnju građevinskog materijala, na razvoj trgovine i ugostiteljstva te proizvodnju polimramora. Godine 1971. u Vojkovačkom Kloštru gradi tvornicu za proizvodnju polimramora, 1974. počinje s radom kupljena suvremena betonara, 1975. u tvrtku je integrirana Križevačka ciglana, a od 1978. razvija vlastiti projektni biro da bi 1994. kupio Ugostiteljsko-turističko poduzeće »Kalnik« Križevci i ušao u sektor ugostiteljstva. S promjenama koje su nastupile u Republici Hrvatskoj prelaskom iz socijalističkog planskog gospodarstva u tržišno, »Radnik« se 1992. transformira u dioničko društvo. Kao dioničko društvo djeluje i danas. Od kraja 1995. do danas tvrtka nosi naziv »Radnik«- građevinarstvo i građevinska industrija d.d. Križevci. Na čelu tvrtke je od 1997. Mirko Habijanec. Danas tvrtku vodi Uprava, a proizvod-

nja se organizira preko sektora, a posebna briga se posvećuje boljoj kvalifikacijskoj - školskoj strukturi zaposlenih.

U trećem poglavlju, autori predstavljaju uži izbor građevinskih objekata koje je izgradio ili gradi »Radnik« u novijem razdoblju (zadnjih tridesetak godina). Izabrali su 100 fotografija, koje su većim dijelom snimili profesionalni fotografi. Sve fotografije su u koloru i u monografiji su predstavljene na 71 stranici. Zanimljivo je da je »Radnik« u 70 godina postojanja izgradio ili sudjelovao u izgradnji 1500 objekata, dok je u Njemačkoj sagradio 445, što je pozamašan broj.

Četvrto poglavlje vezano je uz intervju koji je uoči izdavanja monografije potkraj 2018. vodio akademik Feletar s predsjednikom Uprave »Radnika« d.d. dip. ing. Mirkom Habijancom. U intervjuu je Habijanec podastro razvoj tvrtke od njezinih početaka do današnjih dana, ali i viđenje tvrtke u sadašnjosti (kronični nedostatak radne snage) i budućnosti (ulaganje u nove tehnologije, obrazovanje i zapošljavanje sve školovanih i visokoeduciranih ljudi). Intervju je dan na pet stranica.

Peto poglavlje donosi na 16 stranica Popis izgrađenih objekata od 1948. do 2017. godine. Građevine su prikazane kronološki u dva dijela u zemlji i inozemstvu. Za svaku građevinu naveden je naziv građevine, mjesto i godina izgradnje. U popisu značajnih građevina u zemlji od 1948. do 2017. dan je popis 408 građevina. Popis građevina u inozemstvu (radove izveli kao specijalizirani podizvođači): a) građevine visokogradnje (354) od 1972. do danas, b) građevine niskogradnje, metalogradnje i bio-pročistači (91) od 1969. do danas.

Na kraju autori donose vrela i literaturu kojom su se služili. Vrijednost ove monografije nije samo u predstavljanju tvrtke »Radnik« d.d., nego i šire. Posebno dobro će doći svima onima koji proučavaju povijest građevinarstva i građevinskih tvrtki druge polovice XX. i početka XXI. stoljeća.

Duro ŠKVORC

CRIS. ČASOPIS POVIJESNOG DRUŠTVA KRIŽEVCI, GOD. XX., BROJ 1. /2018. KRIŽEVCI, 2018., 1-148.

Dvadeseti broj časopisa »Cris« Povijesnog društva Križevci nije tako obiman kao prethodni broj, ali ovaj ima nešto što niti jedan drugi nije imao, a to je bibliografiju i pregled svih dvadeset brojeva koji su prezentirani na najbolji mogući način od dra. Davoru Balića.

Ovaj broj Crisa sadrži svega šest radova od kojih su tri rada izvorni znanstveni članci, jedan pregledni i jedan prethodno priopćenje doneseni u prvom dijelu časopisa, te Bibliografija Crisa od 1999. do 2019, u drugom dijelu. Časopis je promoviran u Križevcima 15. ožujka 2019. godine. Nisam htjela remetiti red koji je ustanovilo Uredništvo pa prikazujem radove kako su oni tiskani.

Moj rad o pogibiji vođe HSS-a u Narodnoj skupštini 1928. godine je pisan kao podsjetnik na ono što se zbilo hrvatskim poslanicima pred 90 godina u Narodnoj skupštini. Iako su taj dan obilježili i predstavnici HSS-a i vlada u Saboru te su položeni vijenci na grobove vođa HSS-a, mislim da se nikada ne smiju zaboraviti pucnjevi Puniše Račića u beogradskom parlamentu, koji je za dugo vremena poremetio odnose Hrvata i Srba a to utječe i danas na političke odnose Srba i Hrvata. Stjepan Radić je naime bio dobar duh hrvatskog i srpskog naroda. On je na sve moguće načine pokušavao da pomogne seljačkom puku težeći da se Hrvatska izgradi kao bogata zemlja seljaka - srednjaka. To me je fasciniralo od mladosti i pokušala sam shvatiti što se je dogodilo i zašto se nije mogao naći zajednički jezik za sve ljude u tako dugo godina osmišljavanoj jugoslavenskoj državi koju su priželjkivali i Ilirci i Strossmayer pa i dio pravaša, i zašto se je to pretvorilo u krvavu dramu, raskid i netrpeljivost. Za vrijeme socijalizma, osobito prvih godina poslije 1945. govorilo se o Stjepanu Radiću kao političkom prevrtljivcu, a osobito se loše pisalo o Vladku Mačeku koji je proglašen izdajicom. No meni su se sve te izjave iz brošura Agitpropa činile neuvjerljivima, a osobito nisam mogla razumjeti kako je onda stvorena Brigada braće Radić tijekom narodno oslobodilačkog rata u čijim redovima su se borili uglavnom hrvatski seljaci sjeverozapadne Hrvatske, i kako su Pavle Gaži i Tomo Čiković kao lijevo krilo HSS-a zauzeli prvih godina visoke položaje u vladi Socijaldemokratske Jugoslavije, da bi onda postepeno i nestali iz politike ne mogavši se nositi sa metodama novih vlastodržaca - komunista u tim prvim danima t.zv. Demokratske Jugoslavije. Mučilo me je to mnogo godina i kada sam god mogla uvijek sam ispisivala iz literature

i izvora sve što sam našla o HSS-u i Radiću. Radićev život je jako kompliciran i usprkos brojnih pokušaja da obradi život Stjepana Radića još uvijek imamo mnogo nepoznanica i nemamo leksikon kakav imamo za Krležu iako su o Radiću pisali mnogi i na razne načine. Najodvažniji je bio najstariji povjesničar HSS-e Zvonimir Kulundžić, koji je prvi 1971. objavio u Hrvatskoj Radićev Ustav Republike iz 1921. kojim je Stjepan Radić tražio konfederativno uređenje jugoslavenske države. Zbog suzdržanosti autora ili zbog nekog drugog razloga ni znanstveni skup o povijesti HSS-a i koji je održan u Križevcima povodom 110 godišnjice osnutka stranke nije dao sve odgovore iako je dr. Škvorc odvažno povezo prošlost i Domovinski rat pa nema u Zborniku ni rada o atentatu. Stjepan Radić nije bio samo političar uobičajenog kova. On se bavio demografijom, gospodarstvom, školstvom, prosvjetom, socijalom i etnologijom, društvenim životom i ova kompleksnost onemogućava specijaliziranim povjesničarima da povežu sve ove niti. Ovaj moj rad želi ubaciti samo malu traku svijetla u to zamršeno klupko u očekivanju da se Stjepan Radić doista obradi kompleksno, bez zatajivanja i iskrivljavanja onog što je napisao ili rekao, i da se jednoč razriješi taj gordijski čvor hrvatske povijesti, koji i danas predstavlja nepoznanicu za većinu naroda u Hrvatskoj.

Na pisanje ovog rada potaknulo me je 90 godina od smrti Stjepana Radića. Mučilo me zašto su srpski radikali bili tako bijesni na Radića, da su se odlučili da ga ubiju. Detaljnim istraživanjem došla sam do zaključka da je ubojstvo imalo više uzroka, među kojima je prijateljstvo Svetozara Pribićevića s Radićem i stvaranje zajedničke Seljačko-demokratske koalicije od Hrvata i Srba u Hrvatskoj bio glavni uzrok atentata, ali je bilo i drugih razloga koje je Radić pokušavao riješiti kao ministar prosvjete, i onda parlamentarac u Narodnoj skupštini, a koji problemi su mučili i hrvatski i srpski narod u Hrvatskoj. Srpski seljaci u Hrvatskoj bili su pogođeni i razmjenom krune u dinar u omjeru 4:1 kao i hrvatski seljaci, a nisu imali ni neke posebne privilegije ako nisu bili solunski dobrovoljci. Ceste su bile loše, riječni putovi nepročišćeni, zemlja u neredu, a činovnici korumpirani, povratnici iz rata koji su bili u vojsci Austro-Ugarske maltretirani a kao invalidi bačeni u strašnu bijedu. Međutim stvari su se sve više komplicirale. Kada je trebalo slati žito u pasivne krajeve jugoslavenske države otkupljivao se kukuruz i žito iz Vojvodine i uže Srbije po visokim cijenama, a seljaci u Hrvatskoj morali su uzgojiti kukuruz, hraniti svinje i onda prodajom tih svinja inozemnim trgovcima ostvariti izvjesnu zaradu. Porezi u Hrvatskoj bili su veći nego u užoj Srbiji. Bilo je i drugih nevolja koje su mučile seljaštvo u Hrvatskoj. Zapušteni riječni tokovi bili su uzrok velikih poplava 1926., a željeznički putovi i loše ceste otežavaju i usporavaju promet. Za razliku od uže Srbije gdje se grade željezničke pruge i forsira plovidba Dunavom Hrvatska je jedinu prugu do 1928. dobila 1925. kada su spojeni Zagreb sa Splitom kroz Liku. Rijeka kao glavna luka Hrvatske potpala je 1924. pod Italiju, pa je i trgovački put morem prema svijetu bio silno otežan, a da ne govorimo o odnosu prema Mađarskoj i Austriji, gdje se je otežavao međugranični promet i kontakti.

Sve je to kulminiralo oko 1928. kada se je Stjepan Radić nadao da će preko samoupravnih oblasti pomoći narodu, ali je bio duboko razočaran kada je vidio kako beogradska radikalna vlada sprečava svaki pokušaj ublažavanja teškog položaja seljaštva u Hrvatskoj. Nisam u pisanju ovog članka - zbog ograničenog obima - obradila vrijeme prije ni vrijeme poslije Atentata, već sam dala detalje o samom atentatu s minucioznim prikazom onoga što se desilo, ne mijenjajući izraze ni riječi kojima su se častili zastupnici, apostrofirajući da su Križevci bili jedno snažno žarište Radićevskog pokreta, o čemu sam pisala već ranije opisujući djelatnost mojeg profesora povijesti dr. Ante Neimarevića, čija je supruga bila kći jednog križevačkog obrtnika.

Požalila sam u radu i što se je nakon atentata srbijanska vlast okomila i na Radićevce i na Pribićevce te se tako razbio savez pametnih Hrvata i Srba u Hrvatskoj i nikada više nije stvorena takva prilika koja je našoj izmučenoj zemlji mogla donijeti dugotrajni mir i očekivano blagostanje. Nakon atentata ništa više nije bilo kao prije i trpljenje naroda u Hrvatskoj bilo je toliko da se prilike nikako nisu mogle smiriti, što su iskoristili komunisti koji su uspjeli pola stoljeća vladali Hrvatskom.

Drugi članak je posve drugačiji od prvog. Naš najbolji istraživač povijesti željeznica dr Siniša Lajnert obradio je na temelju detaljne arhivske dokumentaciju u Državnom arhivu u Zagrebu rad »Dioničarsko društvo vicinalne željeznice Križevci - Bjelovar - Virovitica - Barcs u vremenu od 1893. odnosno od 10. rujna 1894. kada je puštena u promet pruga Križevci - Bjelovar, pa do 1933. godine kada je

ovo društvo likvidirano a pruga podržavljena. Željeznička problematika izgradnje pruga u Hrvatskoj uvijek je intrigantna tema, a u ovom radu otkrivaju nam se pojedinosti koje nisu prezentirane javnosti. Spomenuto dioničarsko društvo osnovano je u Budimpešti 1893. te je gradilo privatnim kapitalom i kapitalom općina pruge na ovom području čija je svrha bila gospodarska a ne politička a to potvrđuje što su otvorene i željezničke stanice Bjelovar paromlin, te Đurđevac - mlin preko kojih se vršio izvoz u Austriju i Njemačku.

Iz ovog rada vidimo kako je velike poteškoće trebalo prebroditi da se izgradi ova pruga. Ugarski Vicinalni zakon izdan 13. lipnja 1880. omogućio je izgradnju pruga privatnim kapitalom, što je omogućilo zainteresiranim privrednicima da pokrenu izgradnju privatnih pruga na temelju vladinih koncesija. Do 1918. podignuto je u Hrvatskoj i Slavoniji 2.390 km pruga od čega je bilo 1.410 km vicinalnih, i autor navodi sve vicinalne pruge koje su nastajale radom dvadesetak dioničkih društava. Izgradnji pruga kroz Križevce Lajnert je dao veću pažnju spomenuvši i moj članak u Crisu iz 2011., koji sam napisala sa Elizabetom Wagner. Početkom 1870. kroz Križevce je prošao prvi vlak ugarskih kraljevskih željeznica koja je pruga 1873. dosegla i Rijeku, čime je potaknut privredni razvoj Križevaca koji je 30 godina prije Bjelovara bio spojen željezničkom prugom s Rijekom i Budimpeštom što je izvanredno potaknulo njegov razvoj.

Prema Spomenici Bjelovarsko-križevačke županije Bjelovarska pruga trebala je imati priključak na glavnu prugu u Vrbovcu odnosno Gradecu a ne u Križevcima, tj. trebala je biti najkraća veza Zagreba kao središta Zemaljske vlade s bjelovarskim županijskim središtem. No Željeznički odbor Ugarske preporučio je da se priključak izvrši u Križevcima a ne u Gradecu, te je tako i izgrađeno. Sredstva za gradnju prikupljala su se s velikim poteškoćama od kraljevskog komornika Julija Jelačića i Nikole Cernkovića, u dva navrata podbana u Zemaljskoj vladi u vremenu banovanja Rauchovih. U odboru je sudjelovala i briselska tvrtka A. Casse i B. Liekens čiji su stručnjaci i gradili prugu. Troškovi gradnje procijenjeni su na 1.150.000 forinti. a za izgradnju pruge Križevačko-bjelovarska županija dala je 100.000 forinti, grad Bjelovar 20.000 forinti a barun Ljudevit Ožegović uplatio je kao delegirani od grada Križevaca 15.000 forinti. U ravnateljstvo za gradnju izabran je Cernkovicz kao predsjednik a zapisničar na osnivačkoj skupštini bio je dr. Milan Rojc, otac slikarice Naste Rojc, koji je ušao i u Nadzorni odbor. Nakon otvorenja ove pruge 1893. dalji priključci na ovu prugu išli su usporeno i teško, ali su ipak ostvareni i do 1916. čitavo je područje Bjelovarsko-križevačke županije bilo umreženo i međusobno prometno jako dobro povezano, jer je 1894. zaključena i potreba priključka ove pruge na pruge Virovitičke županije, a na poticaj grof Aladara Jankovića i grofa Gejze Szeshenia koji su i dobili koncesiju za gradnju pruge od Virovitice do Koprivnice. Ta je veza ostvarena tek 1912. uz mnogo muke i nakon dugih pregovora. Imovna općina, gradovi i općine, privrednici - osobito Židovi - financirali su najvećim dijelom ove pruge. Izgrađena je i pruga do Garešnice i Grubišnog polja, a trebalo je već tada sagraditi i prugu od Koprivnice do Varaždina pri čemu bi u Ludbregu bio izgrađen odvojak do Varaždinskih toplica ali to nikada nije ostvareno. G. 1937. sagrađena je pruga od Koprivnice do Varaždina kao bi se poljoprivredni proizvodi i stoka iz Slavonije laganije otpremali u Austriju. Pred Prvi svjetski rat sjedište društva bilo je u Budimpešti, a dionička glavica iznosila je preko 25 milijuna kruna. Godine 1912. i 1914. posebnim zakonskim člankom sjedinjene su sve vicinalne pruge pod kontrolom Ministarstva trgovine u Budimpešti a uporabna dozvola trebala je važiti do 1995. godine. Međutim upravljanje prometom povjereno je Ravnateljstvu Kr. ug. državnih željeznica, pa je i mađarski jezik bio na toj pruzi službeni. Tijekom Prvog svjetskog rata ove pruge dobile su na važnosti. U Križevcima je glavar stanice bio Rudolf Majsch a Lajnert je naveo i sve činovnike - uglavnom Mađare. Članovi dioničkog društva su 31. prosinca 1918. pokušali u Zagrebu protokolirati novo društvo slijedeći preporuke Narodnog vijeća Države SHS, čije je trajanje trebalo trajati 90 godina. Društvo se obavezalo i na izgradnju industrijskih odvojaka pruge do tvornica, ali u upravnom odboru nije bilo niti jednog Križevčanina a iz Bjelovara je bilo tek nekoliko osoba. Izvanredna glavna skupština održana je 20. lipnja 1923. u Zagrebu. Uočljivo je da se znatno promijenio sastav dioničara te tu pored Lavoslava Singera nalazimo kao nove dr. Vladimira Mišulina, dr. Teodora Bošnjaka, Vladimira Polića i druge. Određeno je da dvije trećine osoba u ravnateljstvu moraju biti državljani Kraljevine SHS, a vlada Kraljevine imala je i pravo kontrole. Do 1929. izašli su iz uprave svi Mađari, a pruge su bile u eksploataciji Jugoslavenskih držav-

nih željeznica, dakle izvršena je faktički nacionalizacija. San žermenskim i Trianonskim ugovorom Jugoslavija je bila obavezna regulirati sve probleme na principu poštovanja privatnog vlasništva. Zaredale su dugotrajne tužbe pri čemu se jugoslavenska vlada pozivala da su ratom znatno izmijenjeni odnosi a društvo je podnijelo tužbu na sud u Den Haagu te je konačno 71. veljače 1931. postignut sporazum kojim vlada otkupljuje vicinalne željeznice koje su bile u rukama Mađara. Vlada je morala platiti odštetu za upotrebu pruga od siječnja 1919. do kraja 1930., ali su dionice procijenjene vrlo nisko sa 245, 399. 758 dinara plativih u 16 rata i to većinom u bonovima, da bi 30. lipnja 1933. isplata zbog velike svjetske krize bila obustavljena sve do 1939. godine kada je u isplatu uključena i oštetna mađarskim optantima. No iz iskaza dioničara na izvanrednoj glavnoj skupštini D.d. vicinalne željeznice Križevci - Bjelovaru u palači »Pruge« u Karadžićevoj 1 u Zagrebu 20. svibnja 1931. položeno je svega 86.000 dionica, a njihovi donosici bili su tada već uglavnom službenici Ministarstva financija i Ministarstva saobraćaja iz Beograda, pri čemu je aktiva društva iskazana sa svega 25,416.800 dinara a pasiva isto toliko. Već 11. svibnja 1932. zaključena je likvidacija. U registru Okružnog suda u Zagrebu kao trgovačkog suda 11. travnja 1933. ubilježeno je brisanje d.d. vicinalne željeznice Križevci - Bjelovar - Virovitica - Barcs. Nekretnine su ubilježene u gruntovnici željeznica u Okružnom sudu u Novom Sadu. Iz navedenog vidimo da je hrvatska željeznička mreža svoj najveći razvoj i uspon dostigla u vremenu izgradnje vicinalnih željeznica, odnosno aktiviranja privatnog kapitala u željeznice jer u međuratnom razdoblju sagrađena je osim pruge Zagreb - Split još samo pruga Koprivnica - Varaždin što je bilo neusporedivo malo u odnosu na druge krajeve Jugoslavije. Dakako sve su pruge postale u tom vremenu državne tj. jugoslavenske.

Rezenzirala sam više radova dr. Lajnerta na temu željeznica i mogu ustvrditi da su njegovi radovi najminuciozniji radovi koji nastaju na našem području, gdje je svaki podatak konkretiziran arhivskim izvorom ili ispisom iz tiska, osobito izvještaja Bjelovarsko-križevačke županije što mu je i olakšano slobodnim pristupom materijalu u Hrvatskom državnom arhivu gdje radi. Jedina moja primjedba njegovom radu je izostanak literature o željeznicama poslije 1945., pa tako ispada da se posije Gorničića - Brdovečkog koji je 1952. u izdanju JAZU objavio knjigu *Razvoj željeznica u Hrvatskoj do 1918. godine* nitko nije bavio željeznicama, a ima više autora koji su pisali o ovoj važnoj prometnoj temi. No u svakom slučaju Lajntertov rad je najbolji i njegovo objavljivanje s prikazom nastanka, djelovanja i smrti ovog važnog dioničkog društva zaslužuje punu pažnju.

Izvrstan stručnjak za crkvene objekte na našem području dr. Zorislav Horvat objavio je svoja istraživanja ostataka nekadašnjeg grkokatoličkog a onda i pravoslavnog samostana u Marči koji se je nalazio između Kloštar Ivanića i Dubrave. U procesu osposobljavanja obližnjeg domaćinstva na turizam potpuno su nestali tragovi nekadašnjeg samostana. Autor je podržao mišljenje poznate naše povjesničarke umjetnosti Ljelje Dobronić da se na tom lokalitetu nalazio i samostan kanonika Svetog groba jeruzalemskog koja se spominje u ispravi kralja Andrije II. Dr. Horvat navodi svu literaturu i izvore gdje se spominje taj lokalitet. U popisu župa Zagrebačke biskupije arhiđakona Ivana Goričkog iz 1334. spominje se u Marči župna crkva Svih svetih. Paroh Stanislav Bulić iz sela Lipovljani ispunjava 1850. anketni list za Kukuljevićev *Arhiv* te piše da je u nekoj staroj knjizi lepavinskog samostana pronašao da se je u ruševne prostore samostana u Marči oko 1560. doselilo 70 kaluđera. Oko 1611 unijati na čelu s vladikom Simeonom prebjegnu s osmanlijskog teritorija te se nastanjuju u Marči kod Čazme na rječici Glogovnici. Vjerojatno je to naš lokalitet jer se spominje crkva sv. Mihajla Arhandela. Marča je značajna po dogovoru prihvaćanja jedinstva unijata s katoličkom crkvom postavši time prethodnica današnje Križevačke eparhije. Papa Pavle V je 1611. podigao marčanski manastir u rang arhimandrije, priznavši vladiku Simeona Vratanju pravim episkopom Rašana grčkog obreda u granicama Mađarske, Hrvatske, Slavonije i Kranjske. Međutim kasnije dolazi do borbe između nasljednika Simeona Vratanje i zagrebačkog nadbiskupa za uskoke naseljene na tom području što je rezultiralo ujedinjavanjem uskoka pri čemu vladika Pavo Zoričić (1671. – 1685.) uspješno brani svoj položaj. On je 1780. osnovao eparhijsko sjemenište u Zagrebu. Naime privilegijom cara Leopolda Arseniju Crnojeviću, koji je 1690. došao s brojnim srpskim izbjeglicama na ovo područje, obnavlja se sukob između pravoslavnog i unijatskog stanovništva. Unijati kao malobrojniji nestaju ne samo na Marči već i u Banovini i između Kupe i mora. Kada je presudom utvrđeno da je Marča unijatska pravoslavni kaluđeri spaljuju manastir 26. lipnja

1739. godine. Grkokatolički biskup Gabrijel Palković odlazi iz Marče i nastanjuje se na Žumberku u Pribiću, a 1777. je osnovan Križevačka grkokatolička biskupija i napuštena ona u Marči.

Prema jednoj veduti manastira iz 18. stoljeća samostan u Marči bio je oveci i okružen zidom i kulama. Konceptija manastira s klaustrom odgovara katoličkom samostanu, no crkva slijedi pravoslavne bolje reći bizantinske uzore. Horvat ostavlja otvorenim pitanje zašto je to tako i da li ova veduta odgovara stvarnosti. Naime carica Marija Terezija smjestila je sjedište Varaždinskog generalata u Bjelovar, pa je poslala dva redovnika pijarista u ruševni grkokatolički manastir u Marči. No oni već 1761. napuštaju Marču gdje i nije bilo katolika i sele u Bjelovar gdje započinju svoj rad na obrazovanju djece. Dr. Horvat na temelju jednog starijeg nacrt iz 1768. zaključuje da se je u to vrijeme još mogao nazrijeti tlocrt crkve kanonika božjeg Groba tj. Reda svetoga groba jeruzalemskoga. No prema 2003. objavljenim zemljovidima Križevačke pukovnije iz kraja 18. stoljeća vidi se da je objekt već napušten i navodi se kao dobro pijarista. Tijekom 19. stoljeća samostan je napušten i pomalo razgrađivan, da bi 1925. na toj lokaciji bila sagrađena pravoslavna kapela sv. Mihajla Arhandela koja i danas obnovljena tamo stoji. Projekt poznatog arhitekta S. Podhorskog iz 1942. o izgradnji velike grkokatoličke kapele sa župnim stanom u Marči nije nikada ni započet. Dr. Horvat ukazuje na sličnost tlocrta manastirske crkve u Marči iz 1768. sa crkvom sv. Marije Magdalene u Čazmi te zaključuje da podsjećanje tlocrta na tlocrte bizantinskih crkava što ima izvorište u crkvama Božjeg groba što je možda i uzrokovalo veliki interes pravoslavnog stanovništva a osobito Arsenija Crnojevića za zaposjedanje Marče. Sve u svemu izvrstan rad koji nam u potpunosti rješava zagonetnu povijest Marče ali i činjenicu da danas gotovo da i nema grkokatoličkog stanovništva na tom području koje je nekoć bilo njihovo glavno središte u Hrvatskoj.

Dr. Danijel Vojak iz Instituta društvenih znanosti Ivo Pilar i doktorant Neven Kovačev istražili su odnos Sigismunda Luksemburškog i Roma na početku 15. stoljeća. To je vrijeme kada prodiru s područja Balkana u srednju i zapadnu Europu predstavljajući se kao hodočasnici, preobraćenici s islama te su vrlo dobro primani od domicilnog stanovništva, a vladari su im davali preporuke za slobodu kretanja na svojim područjima. Autori prvo daju kratak pregled povijesti naseljavanja Roma u Europu i naglašavaju još uvijek vrlo veliku neistraženost te teme. Migracije iz Indije su započele u 5. stoljeću i odvijale su se u više valova jačajući uvijek u vrijeme velikih osvajačkih ratova. No tek oko 1400. krenula je velika skupina Roma prema zapadu, slijedeći trgovačke putove i zadržavajući se na pojedinim područjima ovisno o mogućnostima života i suživotu s autohtonim stanovništvom. Često navode da su kršćansko-vjerske izbjeglice iz Osmanlijskog carstva, ali su navodili i razne krajeve i razno svoje porijeklo i stalno kretanje. Nakon ovog dijela rađenog na svjetskoj literaturi autori ukratko pišu o naseljavanju Roma na hrvatska područja od 14. stoljeća, gdje se prvi puta nalaze u Dubrovniku kao »Egipćani« koji dolaze iz Grčke. U Zagrebu ih prvi puta nalazimo 1378. godine a bavili su se raznim poslovima. Autori navode da su bili dobro prihvaćeni i u Dubrovniku i u Zagrebu i da se je tek pojavom selilačkih grupa Roma sredinom 15. stoljeća pojavio negativan stav domicilnog stanovništva a oni postali marginalna društvena skupina. Poslije toga autori objašnjavaju preporuke koje su davali pojedini vladari Romima. Nazivali su ih litterae promotorie odnosno njemački Schutzbriefe. Preporuke su se obično izdavale romskom vojvodi i osiguravale su slobodu kretanja. Kako bi im ove isprave važile na većem prostoru težili su da ih izdaju vladari ili pape s navodom da vrše pokajanje i da će nakon toga dobiti dobru zemlju za stalno naseljavanje. Propusnice su izdavane i pojedinim Židovima ali nikada grupama kao Romima. Svakako je zanimljiva propusnica Romima izdana 1417. u Augsburgu u kojoj se kaže da Romi mogu krasti od onih koji su im odbili dati milostinju. I najzad dolazimo do Sigismunda Luksemburškog koji je izdao Romima više preporuka kao putnicima iz dalekog Egipta. Sigismund je 1417. i sudjelovao na velikom koncilu Katoličke crkve u Konstanci. Podatke o Sigismundovoj preporuci donosi Sebastian Münster u svojem djelu *Cosmographia universalis 1550. godine* kojemu su Romi pokazali ispravu koji im je omogućavao ulazak u Njemačku. Romi su iskoristili propusnicu i proputovali kroz sjevernu Njemačku i bogate trgovačke hanzeatske gradove te su ih svi vladari a i gradovi i crkvene vlasti lijepo primali premda su Romi dolazili uvijek u većim skupinama. Godine 1419. spominje se grupa Roma na konjima u Bernu a 1420. je jedna grupa došla i na teritorij današnje Nizozemske. Sigismund je i 1423. bio pokrovitelj Roma izdajući u gradu Spišu povelju kojom je romskog vojvodu Ladislava i njegove Rome stavio pod svoju osobitu zaštitu. Naš povjesničar Emilije Laszowsky navodi da su Romi u Sigi-

smundu našli zaštitnika. U Regensburgu su Romi predvođeni romskim vojvodom Ladislavom dobili hranu i prenočište na osnovu tog dokumenta koji je u cijelosti objavio svećenik Andrija iz Regensburga. Autori ukazuju na osobitost da se romski vojvoda naziva Ladislav. Prema bolonjskoj kronici spominju se Romi pod vodstvom grofa Andrije koji su u Bolonji 1422. prešli s islama na katoličanstvo u prisutnosti češkog vladara Sigismunda Luksemburškog te da je preuzeo obavezu da će sa svojih 7.000 Roma otići u Rim na pokoru te da će mu se tada vratiti njegove zemlje u Ugarskoj, te da ga stanovništvo zemalja kroz koje prolazi mora obavezno hraniti. Istu skupinu Roma spominje i kronika grada Forlija nešto kasnije. Najvjerojatnije se ta skupina poslije posjeta Rimu našla 1427. u blizini Pariza tvrdeći da su od pape dobili propusnicu uz obavezu da još sedam godina lutaju na putu prema Parizu. Romi su se dakle izvanredno dobro snašli na svojim lutanjima po Europi, prilagodivši se običajima srednjovjekovnog društva. No nekoliko desetljeća nakon Sigismunda odnos u Europi prema Romima se mijenja i počinju zabrane i protjerivanja Roma iz pojedinih krajeva i gradova. Počelo ih se optuživati za vraćanje i čarobnjaštvo, otmicu djece i špijuniranje u korist Osmanlija.

Križevčanin Krunoslav Puškar, magistar anglistike, objavio je zanimljiv rad o osobnim nadimcima potkalničkog Prigorja. U ovom radu koji je rađen na temelju terenskih istraživanja autor je obradio 288 osoba s nadimcima analizirajući posebno muške a posebno ženske nadimke. Ovaj rad ne može se pričati kao priča. On donosi činjenice iz kojih su vidljivi mnogobrojni izvanjezični uzroci koji su djelovali na stvaranje nadimaka od Amerikanca do Židova. Ovaj rad je najvjerojatnije studija rađena po narudžbi Fakulteta kao dio većeg projekta, i sadrži sve elemente solidnog magistarskog rada razrađenog minuciozno u detalje. Takva su istraživanja rijetka i zahtijevaju veliki napor istraživača i do sada su rađena na našem području samo u općini Đurđevac od prof. Vladimira Miholeka i objavljeni u časopisu Podravina 2014. godine. Za potkalničko Prigorje ovaj rad je pionirski i vrlo zanimljiv jer govori o utjecajima koji su utjecali na stvaranje nadimka. Od proljeća do zime 2017. autor je prikupio podatke za 13 potkalničkih mjesta uključivši i grad Križevce, prikupivši 245 muških i 43 ženska osobna nadimka. Autor navodi da su ispitanici, većinom stariji ljudi, odgovarali po svojoj savjesti i sjećanju, te da nisu prešućivali ni pogrdna imena. Nadimci su zanimljivi i s jezičnog i sa sadržajnog gledišta, i govore o inventivnosti onih koji su izmišljali nadimke. Neki su nastali kao anglizmi a drugi kao germanizmi. Često su osobe bile poznatije po nadimcima nego po pravim prezimena. Autor je analizirao i tvorbenu strukturu i motivaciju nastanka osobnih nadimaka koji često upućuju na stav zajednice prema dotičnoj osobi, nerijetko ističući karakteristika ili ponašanja koja se u zajednici neće tolerirati a Pitt Rivers je ukazao da su pogrdni nadimci najefikasniji mehanizam zajednice za održavanje društvene kontrole. Iz nadimaka se štošta može iščitati. Za dosta nadimaka nije autor pronašao izvornu motivaciju, jer se ona s vremenom vjerojatno izgubila, pa misli da takvu vrst istraživanja treba pravovremeno istraživati. Iz popisa nadimaka po mjestima, ali i iz opširne literature koju je autor koristio vidimo ogroman napor da se ta tema istraži kao relevantna tema hrvatskog jezikoslovlja.

Bibliografija dr. Davora Balića na 55 stranica omogućava brzi uvid z svih 20 brojeva CRIS-a. Omogućen je uvid i sadržaj po godištima, podijeljen po potrebi u posebne sadržajne dijelove, a onda je dano kazalo autora, kazalo ključnih riječi, te kazalo radova prema kategorijama i vrstama t.j. navođenje autora izvornih znanstvenih članaka, prethodnih priopćenja, preglednih članaka, stručnih članaka, nerezenciranih i nekategoriziranih radova. prijevoda, prijepisa, izlaganja na znanstvenim skupovima, osvrtu, prikaza, obavijesti, pjesama i uvodnika. Nisam nikada vidjela tako razrađenu i tako detaljnu bibliografiju koja doista zaslužuje hvalu jer je u njenu izradu uloženi veliki trud.

Ovogodišnje izvješće o radu Povijesnog društva Križevci u 2018. godini napisao predsjednik društva Dr. Ivan Peklić. Održavanje godišnje skupštine, promocija Crisa i znanstveni skup pod nazivom Osmansko carstvo i Križevci: sukobi, utjecaji i posljedice u proljeće 2018., te znanstveni skup Križevci i Križevčani u vrijeme Prvog svjetskog rata 20. listopada 2018. bili su sadržaj rada Društva u prošloj godini. Mnogo s obzirom na mali broj članova društva i oskudnost financijskih sredstava. Na oba skupa bili su prisutni i učenici gimnazije Ivana Zakardija Dijankovečkoga što je nešto što bi trebalo podržavati jer Križevci s obzirom na svoju povijest zaslužuju povijesno društvo koje će pisati o bogatoj povijesti ovog starog grada i županijskog središta a to neće moći ako se mladi ne uključe u buduća istraživanja.

Svakako Časopis CRIS je u ovih dvadeset godina zahvaljujući uredništvima postao ugledni povijesni časopis koji financira pored Županije i grada Križevaca i Ministarstvo znanosti i obrazovanja. Tome je mnogo doprinijela i požrtvovna urednica dr. Tatjana Tkalčec koja je izvrsno obavljala svoj posao urednice kroz više brojeva. Časopis je izašao iz uskog okvira lokalnog časopisa, a članci su dobro prezentirani uz korištenje moderne povijesne metodologije. Zadržao je tradicionalnu naslovnicu objavivši i u ovom broju prekrasni crtež pokojnog Ivana Nemeta pod naslovom Domovina a mene taj crtež podsjeća na muke samohrane majke koja se muči da u svojem malenom domu podigne svoje dijete u ljubavi za domovinu i poštenju. Trebalo bi tako nastaviti ako je ikako moguće jer Nemetova naslovnica je na jedan način logos-simbol časopisa.

Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ

IVAN ZVONAR, DVIJE DONJODUBRAVSKE RUKOPISNE PJESMARICE MATIJE FELETARA, IZDAVAČKA KUĆA MERIDIJANI, DONJA DUBRAVA, 2019., 351 STR.

Iako se može doimati da je tijekom hrvatske književnosti sasvim razjašnjen, posla za istraživače još ima, što dokazuju i dvije donjodubravске rukopisne pjesmarice Matije Feletara nastale krajem 19. stoljeća, a objavljene ove godine. Zbirke su srećom sačuvane do danas te se nalaze u vlasništvu akademika Dragutina Feletara, unuka Matije Feletara, koji je sa svojom obitelji zaslužan što su nam one danas dostupne kao jedinstvena knjiga. Za stručnu je obradu rukopisne građe i njezinu kontekstualizaciju zaslužan Ivan Zvonar, vrsni poznavatelj kajkavske usmene književnosti.

Zvonar uvodnu studiju započinje iznošenjem činjenica o političkim i društvenim okolnostima u Međimurju s posebnim naglaskom na razdoblje 19. stoljeća. Vrijedan izvor za proučavanje utjecaja mađarske uprave nad Međimurjem predstavlja monografija *Međimurje i narod (Muraköz és népe, 1895.)* mađarskog učitelja Ferencza Gönczija koja se dotiče, između ostalog, književnost u Međimurju. S obzirom na to da se Međimurcima u to vrijeme nametao mađarski jezik, ne čudi da književnost na hrvatskom jeziku u Međimurju gotovo da nije postojala. Stoga su rukopisne pjesmarice s kraja 19. stoljeća posebno važne jer su, kako tvrdi Zvonar, predstavljale otpor mađarizaciji.

Tu su ulogu imale i dvije pjesmarice koje je dobrostojeći poljoprivrednik Matija Feletar (1866. – 1948.) iz Donje Dubrave sastavio zapisujući Gajevim pravopisom na lokalnoj verziji kajkavštine pjesme od kojih su neke varijacije ranije zapisanih pjesama dok su neke sada prvi put tiskane. U zbirkama su sakupljene duhovne pjesme na kajkavskom koje, kako ističe Zvonar, predstavljaju poveznicu Međimurja s drugim hrvatskim krajevima i to zahvaljujući činjenici da je ono, iako pod mađarskom upravom, ostalo dio Zagrebačke biskupije. Iako je nemoguće do kraja razjasniti kako je Feletar došao do pojedinih pjesama, Zvonar u studiji upućuje na njihova moguća ishodišta i put kojim su došle do Donje Dubrave. Uz to, nakon pjesama, uz redni broj koji označava njihovo mjesto u zbirci, donose se i napomene o njihovim ranijim i kasnijim varijantama što svakako može koristiti budućim istraživačima.

Zvonar je sedamdeset osam pjesama iz prve zbirke odlučio skupiti u cjeline po motivsko-tematskom ključu pa tako razlikuje marijanske, romarske, korizmene i svetačke (hagiografske) pjesme. Najbrojnije su među njima marijanske pjesme što Zvonar objašnjava dugim postojanjem marijanskog kulta u Međimurju i njegovim mogućim vezama s protureformacijom. Marijanske pjesme Zvonar dodatno dijeli na one vezane uz Marijine blagdane i pobožnosti. Mariji je posvećeno i petnaest romarskih pjesama kroz koje se može rekonstruirati tijekom šestodnevni hodočašća Donjomeđimuraca u Mariju Bisticu. Tako nakon pjesama koje su se pjevale na putu do Marije Bistrice slijede pjesme na cilju putovanja - pred kipom Marije Bistričke, a na kraju su pjesme pjevane kada se kretalo kući i pjesme pri dolasku kući. Treba istaknuti da se jedino kod romarskih pjesama pamte i napjevi.

Među korizmenim se pjesmama iz prve Feletarove zbirke kvalitetom ističe dosad neobjavljen Marijin plač *Pesma na v. petek te Pesma od muke Kristušove* koju Zvonar dovodi u vezu s pjesmama koje je u bilježnicu Ane Katarine Frankopan Zrinski zapisao Baltazar Patačić početkom 18. stoljeća. Posljednju skupinu prve zbirke čine svetačke pjesme koje se temelje na apokrifima, praslavenskoj mitologiji i alegorijskim pričama. Među njima se izdvajaju lik Mlade Nedjelje i alegorija o Nebeskom pastiru koji traži ovcu iz verzije poeme Gregura Kapucina iz 1795. godine. Već ovih nekoliko primjera svjedoči da

su ove pjesme kroz stoljeća kolale u narodu uvelike zahvaljujući nama znanim i neznanim zapisivačima.

Druga pjesmarica okuplja šesnaest sadržajno različitih pjesama među kojima brojem prednjače molitve, a mogu se pronaći i didaktične pjesme, panegirik sv. Stjepanu kralju, hagiografska pjesma o Mariji Lurdskoj, ali i verzija himne *Te Deum* pod naslovom *Čin zahvalnosti*. Dodatnu, sedamnaestu pjesmu zapisala je olovkom nepoznata osoba što nam može poslužiti kao dokaz da su Feletarove pjesmarice kroz povijest imale svoje čitatelje, a Feletar svoje nastavljače.

Tekstove iz pjesmarica Zvonar je vjerno prepisao, a u nekim su primjerima reproducirani i izvorni inicijali ili početni reci ispisani urednim rukopisom. Osim toga o izgledu pjesmarica svjedoče reprodukcije pojedinih listova, pogotovo ona u boji na stražnjoj korici knjige gdje se vidi kako je Feletar koristio crnu i crvenu tintu. Knjiga je opremljena i fotografijama, ilustracijama i preslikama koje svjedoče o životu u Donjoj Dubravi ili vezama pjesama iz ovih dvaju pjesmarica s drugim tekstovima. Upravo je Zvonarov pokušaj pozicioniranja Feletarovih pjesmarica u starijoj kajkavskoj književnosti glavni doprinos koji ova knjiga daje hrvatskoj znanosti o književnosti, a zanimljiv može biti svakom čitatelju.

Mihaela CIK

MEĐUNARODNI ZNANSTVENI SKUP »POVIJEST OKOLIŠA RIJEKE DRAVE«, KOPRIVNICA, 24. – 25. SVIBNJA 2019. GODINE

Rijeka Drava već dugo snažno privlači pažnju povjesničara i geografa koji sustavno proučavaju njezinu povijest i obilježja želeći što bolje objasniti kako je izgledala u prošlosti i kako su promjene iz prijašnjih vremena utjecale na sadašnje stanje. Tu prednjače oni istraživači koji žive i stvaraju u krajevima uz Dravu, prvenstveno u Sloveniji, Hrvatskoj i Mađarskoj. Tako se upravo grad Koprivnica polako, ali sigurno profilira kao prepoznatljivo mjesto gdje se intenzivno istražuje i govori o povijesti rijeke Drave. Nakon znanstvenog skupa o Dravi kao poveznici među regijama održanog 2016. godine, ove je godine u središtu interesa istraživača koji su se okupili na međunarodnom znanstvenom skupu u Koprivnici bila povijest okoliša rijeke Drave. Tako je to svojevrsna promocija ekohistorijskog pristupa proučavanju prošlosti koji je u hrvatskoj historiografiji dobro ukorijenjen zahvaljujući naporima nekoliko znanstvenika, radu na projektima, a odnedavno i radu Ekohistorijskog laboratorija Centra za komparativnohistorijske i interkulturene studije Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Stoga je izbor tema i sudionika ovog skupa bio takav da pokriva sve glavne aspekte ekohistorije, a ujedno i da bude obrađeno kronološki dugo razdoblje. Dakle, glavni je naglasak bio na Dravi i njenom okolišu kao takvom, međusobnom utjecaju okoliša i ljudi te mentalnoj i simboličkoj percepciji okoliša.

Dvodnevni međunarodni znanstveni skup posvećen povijesti okoliša rijeke Drave održan je pod pokroviteljstvom Saveza Alpe-Adria i Koprivničko-križevačke županije uz organizacijsku podršku Hrvatske gospodarske komore Koprivničko-križevačke županije i Izdavačke kuće Meridijani te medijsko pokroviteljstvo Udruge Drava-Info i Radio Drave. Organizatori skupa su Povijesno društvo Koprivnica, Društvo za hrvatsku ekonomsku povijest i ekohistoriju i Ekohistorijski laboratorij Centra za komparativnohistorijske i interkulturene studije Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. U programu skupa bilo je 15 izlaganja i cjelodnevna stručna ekskurzija uz rijeku Dravu.

Csilla Zatykó održala je referat o utvrdama i naseljima iz srednjovjekovnog i osmanskog razdoblja u dolini Drave koji su zajedno s njom pripremili Gyöngy Kovács i Márton Rózsás. Predstavljeni su zanimljivi novi podaci i prikazane slikovne projekcije istraživanja provedenih novim metodama na raspoloživim povijesnim izvorima, ali i na terenu (arheološka istraživanja) na utvrdama u gradovima Berzence, Barcs i Szigetvár. Znanstvenik iz Slovenije Žiga Zwitter održao je zanimljivo izlaganje o odabranim primjerima suočavanja s opasnostima od poplava i suša u 16. i 17. stoljeću u slivu rijeke Drave u Karavankama, Jauntal/Podjuni i Lavanttalu. U pisanim povijesnim izvorima pronašao je primjere dobre prakse, odnosno načine na koje su ljudi znali postupiti u slučaju viška vode (poplave), a s druge strane osmisliti i koristiti načine poboljšavanja pašnjaka (navodnjavanje). Matija Zorn s Geografskog instituta Antona Melika iz Ljubljane predstavio je rezultate istraživanja koje provodi skupina znanstvenika koju čine Rok Ciglič, Mateja Ferk, Jennifer Deriaz Esaip, Dénes Loczy, Jure Tičar, Mauro

Hrvatini, Blaž Komac i sam Zorn o promjenama u korištenju zemljišta u slovenskom vinogorju u porječju rijeke Drave. Cilj je analize prepoznati promjene u korištenju zemljišta u posljednja dva stoljeća s prepoznavanjem utjecaja na hidrološke značajke sliva rijeke Drave. Analiza je izrađena na temelju najstarijih katastarskih planova i suvremenih podataka o korištenju zemljišta. Autor je naglasio potrebu opsežne digitalizacije povijesnih zemljovida i osmišljavanja metoda usporedbe sa suvremenim podacima. Glavni je zaključak da su se šumske površine povećale, a vinograda i polja je sve manje. Uz to, uočena je promjena u slučaju vinograda koji su »pomaknuti« sa strmih položaja na blaže padine.

O upravljanju i zaštiti grada Ptuja u razdoblju od 1800. do 1914. godine s naglaskom na utjecaj Drave na grad koji je smješten na samoj obali rijeke govorila je Nataša Kolar. Blizina rijeke zadavala je probleme žiteljima Ptuja jer je u nju ispuštana kanalizacija i druge otpadne vode, a poplave i požari prisili su gradsku upravu da organizira zaštitu grada od prirodnih nepogoda. Zato su porušeni fortifikacijski objekti, utvrđena dravska obala, uređene ulice, park i odvodnja, a drvena šindra na javnim zgradama zamijenjena je crijepom. Bio je to kraj srednjovjekovnog Ptuja, ali početka novog, pogotovo kada je uređen promet gradom. O regulacijskim radovima u donjem toku Drave kao temelju nesmetanog prometovanja u drugoj polovini 19. i na početku 20. stoljeća izlagale su Zlata Živaković-Kerže i Marija Benić Penava. Želja za povećavanjem plovnosti rijeka u Hrvatskoj utjecala je na radove oko njihove sustavne regulacije s ciljem unapređivanja parobrodarskog prometa. Naime, prirodna obilježja Drave nisu omogućavale njezino maksimalno iskorištavanje već je bilo potrebno mnogo ulaganja za što najčešće nije bilo niti sredstava niti prave volje. Lóránt Bali sa Sveučilišta u Pečuhu govorio je o nekoliko aspekata regulacije Drave do Prvog svjetskog rata od strane mađarske države u kojoj je Drava bila među najvećim i najvažnijim rijekama pa su nastojali iskorištavati ju u gospodarskom smislu tako što je regulirana te je u njeno korito usmjeravan višak vode kako bi što veća područja bila iskorištavana za poljoprivrednu proizvodnju. Nikola Cik govorio je o rijeci Dravi kao mjestu smrti, odnosno slučajevima utapanja zabilježenim u pisanim povijesnim izvorima na području Đurđevečke graničarske pukovnije u 18. i 19. stoljeću. Pri tome je utvrdio nekoliko različitih uzroka utapanja od kojih treba istaknuti stradanja pri prelaženju rijeke Drave pomoću ili bez plovila, nesreće ljudi koji su boravili na rijeci zbog obavljanja različitih poslova (mlinari, ribari, brodari), namjerna utapanja (samoubojstva) te nesreće pri kupanju i utapanja djece. Tema je prikazana kao negativan primjer suživota ljudi u Podravini s rijekom Dravom. Ladislav Heka govorio je o položaju Drave u kontekstu međunarodnog prava uspoređujući Dravu s nekim drugim graničnim rijekama u svijetu i poznatim pravnim sporovima oko mjesta gdje međunarodnu granicu predstavljaju velike rijeke. Akademik Dragutin Feletar i Petar Feletar govorili su o Dravi kao prirodnoj prometnici. Predstavili su prirodnogeografske značajke Drave kao osnovicu za odvijanje prometa te uočili što je sve utjecalo na plovnost rijeke s naglaskom na zahvate čovjeka u okolišu rijeke Drave. Dali su pregled korištenja Drave kao prometnice: brodarstvo, šajkaštvo, splavarstvo, parobrodarstvo, promet čamcima i drugim jednostavnim prijevoznim sredstvima.

Povjesničar Andrej Hozjan s Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Ljubljani pripremio je izlaganje u kojem je problematizirao upotrebu zemljišta s obje strane rijeke Drave na području Štajerske sredinom 18. stoljeća kada je Marija Terezija naredila izradu popisa domaćinstava i vlasnika kuća u svojim zemljama. Na temelju tih izvora Andrej Hozjan napravio je detaljnu analizu velikog broja podataka i dao primjer kako se može gledati na problematiku okoliša Drave u spomenutom razdoblju. Ivica Šute s Odsjeka za povijest zagrebačkog Filozofskog fakulteta pozabavio se pitanjem rijeke Drave u vodoprivrednim odnosima SFRJ i Republike Austrije krajem 1960-ih i početkom 1970-ih godina. Proučio je djelovanje posebne vodoprivredne komisije za rijeku Dravu gdje je SR Hrvatska gledala svoj interes u organizaciji obrane od poplava i zagađivanja vode te iskorištavanju vodene energije za navodnjavanje, vodoopskrbu, plovidbu i drugo. Iz toga je proizašao i sukob na zasjedanjima Jugoslavensko-austrijske konferencije za rijeku Dravu u vezi stavova hrvatske strane glede odgovornosti austrijskih hidroenergetskih objekata za česte poplave i štete na hrvatskom i mađarskom teritoriju.

Predsjednik Organizacijskog odbora skupa i domaćin, povjesničar Hrvoje Petrić obradio je novu i aktualnu temu o izgradnji hidroelektrane na području Đurđevca i tako progovorio o zaštiti rijeke Drave u razdoblju od 1984. do 1990. godine. Opisao je pokret organiziran oko borbe protiv izgradnje hidroelektrane na Dravi u đurđevčkom dijelu Podravine sredinom 1980-ih godina u kontekstu nastanka

takvih akcija i društava na području Jugoslavije. Ova hidroelektrana trebala je biti zajednička jugoslavensko-mađarska investicija i do tada najveća na Dravi. Pokret na području Đurđevca ispunio je svoju svrhu i prerastao u prepoznatljiv ekološki pokret u lokalnoj zajednici. Zatim je Matija Zorn održao izlaganje o nekim značajkama poplava rijeke Drave u Sloveniji pri čemu je obradio razdoblje posljednjih nekoliko desetljeća posebno istaknuvši štete od poplava i pogrešno gospodarenje rijekom. Hrvoje Pavić i Monika Pavić iz Čepina pripremili su izlaganje o Aljmaškom ritu i rijeci Dravi u dugom trajanju od 18. do 21. stoljeća. Pri tome je to područje u najstarije doba bilo izvor hrane za lokalno stanovništvo, u 20. stoljeću je napušten suživot s ritom, a 21. stoljeće donosi nove mogućnosti iskorištavanja u turističke svrhe i mogućnost očuvanja biološke raznolikosti. Davor Iličić obradio je »dravske teme« u varaždinskim novinama koje su izlazile između dva svjetska rata, a u kojima su objavljeni podaci koji omogućavaju analizu utjecaja rijeke Drave na život u Varaždinu i varaždinskom kraju od sloma Austro-Ugarske Monarhije do početka Prvog svjetskog rata.

Osim tema o povijesti okoliša rijeke Drave bile su zastupljene i teme iz gospodarske (ekonomske) i političke povijesti (primjerice rijeka kao granica). U više referata zastupljene su teme o regulaciji rijeke kao i o zaštiti okoliša Drave u smislu suvremenih oblika iskorištavanja snage vode. Drava je opisna kao prirodna prometnica koja, osim toga, predstavlja preduvjet mnogih gospodarskih djelatnosti (splavarstvo, zlatarstvo, mlinarstvo, parobrodarski prijevoz i drugo), ali i potencijalnu opasnost za ljudske živote što je uglavnom opisano na primjerima s hrvatskog područja. Posebni su doprinosi skupu dali znanstvenici iz Slovenije svojim temama o različitim načinima iskorištavanja okoliša rijeke Drave u prošlosti.

Drugoga dana skupa održana je stručna ekskurzija uz rijeku Dravu na području đurđevčke Podravine. Osim sudionika skupa (referenti) na ekskurziji su bili mnogobrojni članovi Povijesnog društva iz Koprivnice i zaljubljenici u rijeku Dravu. Voditelji ekskurzije i autori plana puta bili su Hrvoje Petrić i Nikola Cik. Nakon polaska autobusima iz Koprivnice u ranim jutarnjim satima vrlo brzo smo stigli do naselja koja su nastala u neposrednoj blizini nekadašnjeg toka rijeke Drave, redom: Peteranec, Drnje, Sigetec i Hlebine. Preko Gabajeve Grede i Gornje Šume stigli smo u Molve gdje smo posjetili župnu crkvu Uznesenja Blažene Djevice Marije na Nebo. Ondje nas je dočekaio molvarski župnik fra Zdravko Tuba, inače domaći sin, koji nas je ukratko upoznao s poviješću mjesta i svetišta u Molvama te štovanjem Majke Božje Molvarske. Primivši Božji blagoslov kao Marijini hodočasnici i nakon razgleda užeg središta Molvi i replike dravske vodenice u središtu mjesta, uputili smo se prema samoj rijeci Dravi. Kod Repaškog mosta potpuno smo se približili Dravi i vidjeli moć i snagu rijeke kojoj je posvećen ovaj skup. Dakako da je na tome mjestu bila najbolja prilika za fotografiranje rijeke i sudionika ekskurzije. Slijedila je vožnja uz desnu obalu rijeke Drave gdje su razasuti nekadašnji konaki koji čine općinu Novo Virje. Kroz naselja Molve Grede, Medvedička, Širine i Drenovica (nekadašnji virovski konaki, a danas ulice Novog Virja) stigli smo do župne crkve svetog Josipa Radnika u središtu Novog Virja gdje nas je dočekaio mjesni župnik vlč. Nikola Markušić. On je opisao nastanak župe u Novom Virju, gradnju župne crkve i drugih sakralnih objekata, prisjetio se djelovanja prvog novovirovskog župnika vlč. Stjepana Čadoića i općenito govorio o funkcioniranju župe danas. Posebno je istaknuo primjer sela Bukevje koje je bilo u sastavu ove župe, ali ga više nema jer su ga njegovi stanovnici napustili uslijed velikih dravskih poplava prije oko pola stoljeća. Osim toga, razgledali smo župnu crkvu, pogotovo slike i vitraje poznatog slikara Marijan Jakubina. Preko konačarskih naselja Crnec i Pavlanci došli smo u središte Ferdinandovca kao bismo razgledali župnu crkvu posvećenu svetome kralju Ferdinandu. Ondje smo se prisjetili događaja iz sredine 19. stoljeća kada je ovo naselje osnovano kako bi se ovdje naselili žitelji Broda na Dravi. U tome preseljenju značajnu je ulogu imao prvi ferdinandovečki župnik Ivan Južak čija se bista nalazi pred župnom crkvom, a prepoznali smo i neke tragove štovanja svetog biskupa Nikole kao zaštitnika svih onih koju su životom vezani uz vodu.

Prošavši Ferdinandovcem i cestom koja po starome nasipu prati tok rijeke Drave stigli smo u mjesto Brodić gdje se nalazi uređeno imanje Etno kuće obitelji Karlovčan. Ondje je osim ukusnog jela bilo moguće razgledati vrlo bogatu etnografsku zbirku s mnogim predmetima koji svjedoče o nekadašnjem životu ljudi uz Dravu. Osim toga, nedaleko imanja je brod (skela) kojim se prelazi preko rijeke Drave pa smo iskusili vožnju tim plovilom. U poslijepodnevnim smo satima posjetili novouređeno izletište Karaula u Podravskim Sesvetama gdje su bogat program priredili članovi Hrvatskog pjevačkog društva

»Sesvečice«. Odmičući od prostora rijeke Drave stigli smo na područje Đurđevečkih peski i obišli nekadašnju pjeskaru nedaleko sela Draganci. Posljednji dio ekskurzije bio je previđen na obilazak Galerije Ivana Lackovića Croate u Batinskama. Naime, u Croatinom rodnom selu nalaze se neka od njegovih najvrednijih i najboljih djela te skulpture Mateja Lackovića i poznate kiparice Ljubice Matulec. Poslije obilaska galerije uslijedio je povratak prema Koprivnici u večernjim satima.

Tijekom stručne ekskurzije organizirane uz rijeku Dravu naglasak je stavljen na upoznavanje okoliša rijeke Drave i proučavanje suživota ljudi s rijekom Dravom kako u prošlosti, tako i danas. Cilj je bio neke od fenomena opisanih u izlaganjima održanima prvoga dana skupa vidjeti na autentičnim lokacijama te doznati ponešto o načinu života ljudi u naseljima blizu Drave u đurđevečkoj Podravini.

Nikola CIK

DRAŽEN PODRAVEC, MOJ ZELENI ZAVIČAJ, O EKOLOGIJI I EKOLOŠKOM ODGOJU I OBRAZOVANJU U VIRJU, OPĆINA VIRJE, VIRJE, 2019., 336 STR.

Virovski učitelj, prosvjetar, magistar biologije i istaknuti kulturni i društveni djelatnik, Dražen Podravec, napisao je još jednu izvrsnu knjigu. Kao dugogodišnji ravnatelj virovske Osnovne škole, Podravec je već 1970-tih godina razvio uspješan sustav odgoja učenika u ekologiji i zaštiti čovjekova okoliša. Bila je to jedna od prvih ekoloških grupa u Hrvatskoj. Školski vrt u Virju proglašen je najljepšim u Hrvatskoj, a učenici su poduzimali niz ekoloških radionica, pisali članke, snimali dokumentarne filmove i organizirali izložbe s ekološkom tematikom. Iz škole u Virju izlazili su ekološki osviješteni ljudi.

Sada je ta svoja dugogodišnja iskustva u ekološkom odgoju, Dražen Podravec sažeo u ovu vrijednu knjigu (koju je posvetio svojem profesoru s Učiteljskog fakulteta u Zagrebu – Ivi de Zanu). Ova knjiga oda prirodi i životu – kako to u svojoj recenziji ističe akademik Dragutin Feletar. On nastavlja: »Ovu izuzetnu knjigu Dražena Podravca doživio sam emotivno i s poštovanjem. Vjerujem da će je tako doživjeti i većina čitatelja. Svi smo mi djeca prirode i njezina snaga je ugrađena u naše duše. Dražen Podravec je desetljećima ugrađivao zakone prirode u svijest svojih učenika. Upravo je po toj misiji virovska škola bila poznata i cijenjena u našoj domovini. Sva ta nastojanja sabrana su u ovu knjigu, koja je napisana i uređena znalački i s mjerom. Uz to autor daje vrlo poticajne priloge o važnosti očuvanja okoliša, analizirajući naše ponašanje i odnos prema prirodi. Ovo je knjiga koja će zasigurno mnoge preobratiti u odane i odlučne čuvare naših prirodnih vrijednosti«.

Ili kako ističe drugi recenzent, prof. dr. sc. Hrvoje Petrić: »Autor knjige, mr. sc. Dražen Podravec, nam kao pokretač zbivanja, svjedok vremena, ali i kao kroničar koji donosi vrijednu građu te na najbolji mogući način »insajderski« pruža pogled na razvoj jednog malog, ali važnog pothvata u vezi kreiranja primjera dobre pakse obrazovanja i odgoja za savez između ljudi i okoliša«. Zapravo, tu važnu obrazovnu komponentu ovoga djela osobito je istaknuo i prof. dr. sc. Vladimir Strugar, član suradnik HAZU, na predstavljanju knjige u Virju – ovu knjigu bi trebali imati barem svi nastavnici biologije u svim hrvatskim školama, jer iz nje mogu iščitati kako u praksi i obrazovanju provoditi uspješan program ekološkog odgoja.

Kroz knjigu je objavljeno i nekoliko mudrih misli o ekologiji i prirodi, a njihov meritum je izražen u jednoj izjavi pape Ivana Pavla II. iz 1990. godine: »Danas je ekološko pitanje doseglo takve razmjere da uključuje odgovornost svih. Ekološka kriza moralni je problem. I ljudi koji nemaju osobita religiozna uvjerenja, priznaju također obvezu da pridonose ozdravljenju okoliša. S još više razloga, oni koji vjeruju u Boga Stvoritelja moraju se osjećati pozvanima da se založe za ovaj problem«.

U prvom dijelu knjige, Dražen Podravec razlaže osnove ekologije, te donosi najvažnije podatke o prirodnim vrijednostima Hrvatske i Podravine. Jasno govori o naraslim suvremenim problemima našeg odnosa prema prirodnoj ravnoteži i potrebi efikasnije zaštite čovjekova okoliša. U tom procesu od posebne je važnosti ekološki odgoj i obrazovanje u našim školama. Kako je ekološki odgoj uspješno realiziran u školi, Podravec analizira kroz razradbu djelovanja nastavnika i ekoloških grupa na Osnovnoj školi Franjo Viktor Šignjer u Virju. Pogotovo temeljito razrađuje djelovanje ogranka Mladih čuvara

prirode u Virju, koji je uzeo ime »Lastavica«. Dio knjige odnosi se na literarne radove člana »Lastavice« na ekološke teme, kao i (dirljiva) sjećanja učenika na njihov ekološki odgoj u virovskoj školi kroz nekoliko desetljeća. Knjiga je opremljena izvrsnim fotografijama prirode, koje su snimili Sanja Grčić, Đuro Grčić, Dragica Kramarić, Božica Radinović, Darko Kekelja, Zvonimir Ištvan i Darko Herbai.

Petra SOMEK

JOSIP BEDEKOVIĆ, DRAGUTIN FELETAR, MATIJA BERLJAK, LEONARD LOGOŽAR: PRINOSI ZA POVIJEST ŠTRIGOVE. ŠTRIGOVA – RODNO MJESTO SV. JERONIMA, MERIDIJANI, ŠTRIGOVA, 2019., 160 STR.

Otkako je (konačno!) prevedena obimna knjiga »Natale solum...« učenog pavlina Josipa Bedekovića (iz 1852.), te tiskana u izdanju »Meridijana«, zanimanje za povijest Štrigove i gornjeg Međimurja je sve veće. Sada je urednik Bedekovićeve prijevoda, akademik Dragutin Feletar, priredio knjižicu »Prinosi za povijest Štrigove«. Ovdje se radi uglavnom o kompilaciji tekstova iz spomenutoga Bedekovićeve prijevoda, uz dodatak novih saznanja i obrade, te uz brojnije ilustracije. Ta knjižica, koja se može kupiti uz pristupačnu cijenu, očito je namijenjena širokom čitateljstvu, a posebice stanovnicima gornjeg Međimurja.

U svojem proslavu, Stanislav Rebernik, načelnik općine Štrigova, ističe da je »Sv. Jeronim jedan od najvećih svetaca rimske Crkve, koji je među ostalim, prvi preveo Bibliju na latinski jezik. Stoga nije čudno što je u Štrigovi ili antičkom Stridonu, već u srednjem vijeku izgrađena crkva posvećena Sv. Jeronimu, koja je nekoliko puta obnavljana. Nakon romaničke crkve izgrađene već u 12. stoljeću, novu gotičku crkvu posvećenu tomu velikom svecu izgradili su grofovi Celjski u 15. stoljeću. Današnju baroknu crkvu izgradili su pavlini polovicom 18. stoljeća, predvođeni gvardijanom Josipom Bedekovićem. U toj štrigovskoj sakralnoj »ljepotici«, u njezinom svetištu, znameniti hrvatski barokni slikar, Ivan Ranger, ostavio je svoje najbolje djelo«.

Dr. sc. Kristijan Kuhar, štrigovski župnik, u svojem proslavu pak ističe da »od davne 1448. godine, kada je grof Fridrih Celjski sagradio novu gotičku crkvu posvećenu naučitelju Crkve, svetomu Jeronimu, pa preko ponovne izgradnje 1749. godine, štrigovskim bregima odjekuje pjesma u hvalu i čast Presvetomu Trojstvu i svetomu Jeronimu. Hrvatski pavlin i jedan od prvih hrvatskih historiografa, Josip Bedeković, u svojoj je knjizi »Natale solum magni ecclesiae doctoris sancti Hieronymi«, punoj brojnih citata iz djela antičkih, srednjovjekovnih i novovjekovnih historiografa, pokušao dokazati da je upravo Štrigova onaj antički Stridon, kojega spominje sv. Jeronim u djelu »De viris illustribus« kao svoje rodno mjesto na granici Panonije i Dalmacije«.

Bedeković u svojoj knjizi donosi i malu geografsko-povijesnu studiju o Međimurju, a posebno o Štrigovi. Stoga prvi dio ove knjižice donosi tri poglavlja (od 60. do 62.) iz Bedekovićeve knjige, u kojima Bedeković opisuje štrigovsku župu i trgovište Štrigovu. To su prvi znanstveni opisi toga kraja, koji imaju posebnu historiografsku vrijednost. Bedeković posebno detaljno obrađuje crkvu sv. Jeronima, kao i štovanje toga sveca.

Drugo poglavlje ove knjižice donosi tekst akademika Dragutina Feletara o dvojama o lokaciji Stridona, mjesta rođenja sv. Jeronima. U tekstu se ističe da je Josip Bedeković nedvojbeno dokazao da je Stridon današnja Štrigova i da je tu rođen sv. Jeronim. Tome u prilog govore brojni dokazi iz djela najeminentnijih europskih historiografa – od antičkih do novovjekovnih. Kao »krunski« dokaz toj tvrdnji valja spomenuti navode velikih historiografa i polihistora, kao što su bili Stjepan Brodarić, Franjo Glavinić, Pyrhus Ligorio, Melchior Inchofer, Ludovik Schönleben, J. W. Valvasor i brojni drugi. U svojoj buli iz 1447., papa Nikola V., izričito tvrdi da je Štrigova rodno mjesto Sv. Jeronima, a to na svojim kartama naznačuju i brojni kartografi s kraja srednjega vijeka i u ranom novom vijeku (Lazarus, Zündt, Vischer, Lotter i drugi).

Treći dio knjižice donosi studiju prof. dr. sc. Matije Berljaka, profesora na zagrebačkom Bogoslovnom fakultetu, te msgr. Leonarda Logožara, dugogodišnjeg štrigovskog župnika i obnovitelja sakralnih spomenika, o štovanju svetoga Jeronima u Štrigovi, s posebnim osvrtom na djelovanje redovnika Pavlina. Ovo poglavlje donosi vrijednu dokumentaciju o štovanju sv. Jeronima u Štrigovi do 15. stoljeća,

potom osobito od tada do ukidanja pavlinskoga reda 1786. godine, te na kraju o kasnijem štovanju toga velikoga sveca. U članku se posebno ističe važnost i sadržaj bule pape Nikole V. iz 1447. godine, te izgradnja više crkvice posvećenih sv. Jeronimu na istoj lokaciji. Govori se i o važnosti štovanja »svete vode sv. Jeronima« u izvoru podno crkve Sv. Jeronima u Štrigovi.

Knjižica je izdana s namjerom da se još jednom upozori na sakralnu povijest Štrigove, na ponovno jačanje potrebe štovanja Sv. Jeronima, te na »brendiranje« Štrigove kao hodočasničke destinacije. Na kraju spomenimo da su sunakladnici ovoga izdanja bili Općina Štrigova, Župa sv. Marije Magdalene u Štrigovi i Ogranak Matice hrvatske u Čakovcu.

Petar FELETAR

RADOVI, BROJ 12/2018., ZAVOD ZA ZNANSTVENOISTRAŽIVAČKI I UMJETNIČKI RAD HAZU U BJELOVARU, 2018., UREDNIK VLADIMIR STRUGAR, 334 STR.

Agilan Akademijin Zavod u Bjelovaru, pod vodstvom upravitelja prof. dr. sc. Vladimira Strugara, člana suradnika HAZU, tiskao je već 12. broj svojega znanstvenog časopisa »Radovi«. Ovaj broj sadrži 12 znanstvenih radova, koji su referirani na znanstvenom skupu »Prilozi za povijest gradova Bjelovarsko-bilogorske županije«, održanog 28. rujna 2018. godine u Bjelovaru.

Prof. dr. sc. Mira Kolar Dimitrijević donosi članak o obrtnicima kao temelju gospodarskog i društvenog razvoja gradova u Bjelovarsko-bilogorskoj županiji. Razmatra razdoblje od ukidanja cehova pa do 1941. godine. U razdoblju od 1871. do 1941. upravo obrt, koji se dijelom razvio i u veće radionice pa i industrijske pogone, je dao osnovni smjer i ton ekonomskom razvoju gradova ovoga područja, posebice u Bjelovaru i Daruvaru. Članak donosi i popis obrtnika grada Bjelovara od 1889. do 1945. godine, te za sve gradove županije u 1890. godini. Prof. dr. sc. Vladimir Strugar u svojem radu analizira kretanje broja učenika u osnovnim školama u Županiji od 1989. do 2019. godine. I ova analiza potvrđuje nepovoljna demografska kretanja na ovom području, koja su prešla u općedruštveni problem, te će imati i vrlo negativne posljedice u budućem razvoju školstva, pogotovo u ruralnim sredinama.

Dr. sc. Danijel Vojak piše o stradanjima romskog stanovništva na širem bjelovarsko-bilogorskom prostoru u vrijeme Drugoga svjetskoga rata. Članak donosi i kratku povjesnicu Roma na bjelovarskom području, te posebno o stradanjima Roma na području Velike župe Bilogora od 1941. do 1945. godine. Dragutin Babić donosi rad o identitetu, integraciji i asimilaciji Albanaca na području Županije. Broj Albanaca na ovom području je u stagnaciji – 1991. popis je zabilježio 608 Albanaca, 2001. godine 755 a u 2011. godini 743. Najviše ih živi u gradu Bjelovaru – 236 Albanaca, te potom u Novoj Rači – 138, što je oko 4 posto tamošnjeg stanovništva.

Dr. sc. Filip Katanić obradio je jednu užu ali vrlo zanimljivu temu: Bjelovarčani i žitelji ovoga kraja kao vojnici u 16. (Varaždinskoj) pješачkoj pukovnici na Balkanskom bojištu 1914. godine. Posebno su obrađene bitke oko Drine: kod Kozjaka, na Ceru, forsiranje Drine, napad na Valjevo, Kolubarska bitka, do povlačenja prema Srijemu. Dan je i popis vojnika iz bjelovarskog područja. Dr. sc. Vlatka Dugački i dr. sc. Krešimir Regan u svojem se radu bave starijom povijesti bjelovarskoga kraja – razrađuju povijest roda Talovaca (Talovečkih). Razrađena je povijest toga roda, te njihove utvrde i posjedi na bjelovarskom području.

Dr. sc. Đuro Škvorc bavi se životopisom prvoga župana novosnovane Bjelovarsko-bilogorske županije, Tihomira Trnskog. Prikazan je njegov životni put, političko djelovanje, te prebrzi odlazak. Goran Jakovljević u svojem se radu bavi poviješću antičkoga (rimskog) Daruvara i to u svjetlu novijih arheoloških istraživanja. U tom kontekstu osobito je vrijedna pronađena i arheološki obrađena rimska arhitektura na lokaciji Stari Slavik.

Daruvarski povjesničar i prosvjetitelj, Vjenceslav Herout, opisuje razvoj školstva u gradu Daruvaru do 1992. godine. Analizirani su osnovni elementi razvoja školstva, s posebnim osvrtom na prinose čeških škola. I Marija Rotim bavi se Daruvarom – ona je prikazala djelovanje župe Presvetoga Trojstva, a na temelju korespondencije Nadbiskupskog duhovnog stola u Zagrebu i daruvarskog župnika Mije Ettingera između 1918. i 1929. godine. Dr. sc. Željko Karaula, najplodniji suvremeni bjelovarski povjesničar, u svojem radu razrađuje političku povijest Grubišnog Polja u razdoblju između dvaju svjetskih

ratova. Posebno je razradio prilike u seljačkim nemirima 1920. godine, kao i djelovanje Hrvatske seljačke stranke i komunističkog pokreta. Zadnji članak u ovom broju odnosi se na pregled povijesti školstva u Grubišnom Polju, a autorica je Monika Vojvodić Andričević. Na kraju časopisa objavljeno je i nekoliko prikaza knjiga i događaja.

Dragutin FELETAR

SCIENTIA PODRAVIANA, BROJ 33, UREDNIK MIRKO LUKAVSKI, POVIJESNO DRUŠTVO, KOPRIVNICA, 2019., STR. 52

Obilježavanje 35. godišnjice Povijesnog društva u Koprivnici i 30. godišnjice izlaženja »Societie Podraviane«, popraćeno je s održavanjem međunarodnog znanstvenog skupa na temu »Povijest okoliša rijeke Drave«, uz sudjelovanje 27 autora iz Hrvatske, Slovenije, Mađarske i Francuske. Valja spomenuti da su za kontinuirano izlaženje časopisa za popularizaciju znanosti, »Scientia Podraviana«, uz brojne suradnike, najzaslužniji inicijator akademik Dragutin Feletar, dugogodišnji suradnik prof. dr. sc. Hrvoje Petrić, predsjednica Ružica Špoljar, koja je tu dužnost obavljala od 1986. do 2018., te dakako urednik, novinar Mirko Lukavski.

Broj 33. »Societie Podraviane« započinje člankom sadašnje predsjednice Povijesnog društva Koprivnica, prof. Lidije Vranar, o djelovanju toga agilnog Društva tijekom 2018. i početkom 2019. godine. U članku su pobrojana sva održana predavanja i susreti, zatim znanstveni skup, stručna putovanja u Hrvatskoj i inozemstvu, predstavljanje kulturne i povijesne baštine općine Donja Dubrava u Koprivnici i td. Tom izvješću je Ružica Špoljar dodala članak »Povijesno društvo Koprivnica pokretač je znanstvenih istraživanja povijesti«. Uz 35. godišnjicu Društva, slijedi članak akademika Dragutina Feletara, koji se prisjeća početaka rada ranih 1980-tih godina.

Urednik Mirko Lukavski objavio je poticajni razgovor s novom predsjednicom Povijesnog društva, prof. Lidijom Vranar, koprivničkom profesoricom povijesti i istaknutom pedagoškom djelatnicom. Moto razgovora sažet je već u naslovu članka: »Povijesno će društvo i nadalje biti čuvar kulturno-povijesne baštine Koprivnice i Podravine, te pridonositi razvoju hrvatske i svjetske historiografije«.

U 35. broju časopisa objavljeno je nekoliko članaka o kulturnoj i povijesnoj baštini Donje Dubrave, kao što je to i ranije bio slučaj kod predstavljanja drugih općina. Prof. dr. sc. Hrvoje Petrić, inače jedan od autora obimne monografije »Općina i župa Donja Dubrava«, piše o starijoj povijesti ovog naselja u istočnom kutu Međimurja. U blizini tadašnje važne utvrde i trgovišta Legrada, naselje Dobrava spominje se izrijekom u 15. stoljeću, točnije 1446. kao i »castellum Wydombo in districtu Mwrakwz«. U članku se iznose glavni podaci i zbivanja o Donjoj Dubravi od tada pa sve do sredine 19. stoljeća, odnosno oslobođenja od mađarske vlasti 1848. u vrijeme bana Jelačića.

Slaven Ujlaki donosi članak o životu i djelovanju članova uspješnih dobravskih gospodarstvenika iz obitelji Hirschler-Zalan. Oni su 1828. osnovali tvrtku »Ujlaki-Hirschler i sin«, koja se gotovo do Drugog svjetskog rata vrlo uspješno bavila trgovinom drva i plovila. Ta je tvrtka imala i više od 400 zaposlenih, velike komplekse šuma u Sloveniji, Mađarskoj i drugdje, a najveći dio trgovine drvom odvijao se na rijeci Dravi (i Dunavu) – bili su to znameniti splavari ili fljojsari. Akademik Dragutin Feletar, podrijetlom iz Donje Dubrave, objavio je članak o obrtničkom i cehovskom razvoju ovoga mjesta. Koliko je dosad poznato, Dobrava je imala 5 cehova, a u nekim razdobljima i više od 200 obrtnika. Neka cehovska pravila potpisala je i carica Marija Terezija. Osobito su bila atraktivna stara dravska zanimanja, poput ispiranja zlata, fljojsarstva, mlinarstva, brodarstva, šajkaštva i drugih. Temu o Donjoj Dubravi zaključuje etnologinja Janja Kovač (koja je i odlično vodila cijelo predstavljanje). Pod naslovom »Dobravske cvetije« ona piše o starim dobravskim (međimurskim) navadama i običajima. Iz »cvetnjaka Horvatske«, Janja Kovač osobito ističe međimursku popijevku (s rodonačelnicom Elizabetom Toplek – tetom Lizom iz Donje Dubrave), koja je uvrštena u popis svjetske nematerijalne baštine. Opisuje i doprinos dobravskog Ogranka Seljačke sloge očuvanju popijevke, narodnih kola i običaja. Od ostalih tradicijskih vrijednosti sela, etnologinja Kovač ističe znamenite dobravske »crne pisanice«, koje su se izrađivale za Vuzem.

Od ostalih članaka uvrštenih u 33. broju *Scientie Podraviane*, spominjemo rad Katarine Vranešić i Stjepana Lakušića o povijesnom razvoju željezničke infrastrukture u Hrvatskoj, s naglaskom na smjer Zagreb-Koprivnica-Botovo. Članak donosi i aktualno stanje radova na hrvatskim željeznicama, poput rekonstrukcije i izgradnje drugog kolosjeka na pruzi Dugo Selo-Botovo, zatim o izgradnji novog smjera pruge od Svetog Ivana Žabnog do Gradeca, te o prugama kod Vukovara, u Hrvatskom Zagorju i oko Rijeke. Ranko Pavleš, jedan od najboljih poznavatelja srednjovjekovne povijesti sjeverozapadne Hrvatske, piše o saznanjima i dokumentima iz povijesti rječice Koprivnice. Donosi zanimljiva saznanja koja sežu u 13. i ranija stoljeća. Dr. sc. Petar Feletar donosi članak o 100. obljetnici prijenosa posmrtnih ostataka Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana iz Bečkog Novigrada u zagrebačku prvostolnicu.

Matej Perkov napisao je članak o povijesti koprivničkog rock'n'rola. To je temeljita studija o razvoju rocka u Koprivnici i Podravini, uz navođenje većeg broja izvora. Marijan Špoljar, bivši ravnatelj koprivničkog gradskog muzeja, piše o nizu »zaboravljenih« podravnih umjetnika, pogotovo iz područja slikarstva i kiparstva. Na kraju ovoga broja, predsjednica prof. Lidija Vranar piše o vrijednostima stručnog izleta članova Povijesnog društva na otok Vis, a prof. dr. sc. Hrvoje Petrić donosi kratki ekološki članak o poplavama rijeke Drave, s posebnim osvrtom na Donju Dubravu. Valja istaći da je sastavni dio časopisa ovaj put i opširni program međunarodnog znanstvenog skupa »Povijest okoliša rijeke Drave«, sa sažecima svih referata.

Petar FELETAR

BRANKO BEGOVIĆ, OPĆINA VELIKI GRĐEVAC, MONOGRAFIJA, VELIKI GRĐEVAC, 2019., 418 STR.

Pitomački istraživač povijesti (koji živi u Otrovancu), Branko Begović, uspješno nastavlja s objavljivanjem serije velikih monografija općina i naselja u istočnoj Podravini i bjelovarskoj Bilogori. To je sada slučaj i s monografijom općine Veliki Grđevac. Zapravo, ova područja dosad gotovo nisu imala nikakvih većih studija a kamo li knjiga o svojim geografskim i povijesnim značajkama, pa je stoga ovaj dugogodišnji rad Branka Begovića od posebna značenja. To je ujedno i primjer koliko povjesničari-amateri, dakle bez formalnog školskog obrazovanja iz te struke, mogu doprinijeti razvoju hrvatske historiografije.

Knjiga je sadržajno logično koncipirana, jer poštuje uobičajenu kronološku metodu, ali donosi i niz geografskih, demografskih, etnoloških i drugih poveznica, a uz to donosi i obilnu izvornu povijesnu građu, te posebno velik broj fotografija i ilustracija. Nakon uvodnih prologa i općih podataka o općini, temeljito se razrađuju glavni nalazi s brojnih arheoloških lokaliteta ovoga područja, s naglaskom na antiku. I povijest ranoga srednjega vijeka uglavnom se temelji na arheološkim nalazima, a potom slijedi prikaz kasnosrednjovjekovnih utvrda, posjeda i prilika, a završava s turskom okupacijom u ranom novom vijeku.

Za čitatelja je posebno zanimljiva razradba povijesti naselja općine Veliki Grđevac u doba Vojne krajine, uz temeljiti prikaz načina života, kartografskih prikaza i slično. Ovaj dio knjige završava razradbom povijesti ovoga kraja u 19. stoljeću, odnosno do kraja Prvoga svjetskoga rata. Autor se potrudio da sabere i vjerodostojne podatke o životu u ovom kraju u međuraću, osobito tijekom Drugoga svjetskoga rata, te pogotovo o povijesti i ulozi rimokatoličke župe Duha Svetoga u Velikom Grđevcu.

Povijesni pregled završava s prikazom razvoja najnovijeg razdoblja – od Domovinskog rata do danas. Uz politički život i djelovanje Općine, razrađen je i demografski razvoj, gospodarstvo, a posebno detaljno društveni život (s prikazom rada svih društvenih i sportskih udruga i klubova). Posebna vrijednost knjige leži u razradbi povijesti svih naselja u općini – Brzaje, Cremušine, Donje Kovačice, Dražice, Gornje Kovačice, Male Pisanice, Malog Grđevca, Pavlovca, Sibenika, Topolovca, Velikog Grđevca i Zrinske. Ovaj dio knjige završava s vrlo osjetljivim poglavljem - obrađeno je više od 30 osoba. Monografija završava s objavljivanjem sadržaja većeg broja izvornih dokumenata – od 13. stoljeća do Domovinskog rata.

Dragutin FELETAR

DOMINIK KOLARIĆ, ČETIRI KNJIGE: SVATOVSKI OBIČAJI, SJEĆANJE NA PROŠLOST, CRNI DOSJE BR. 780/45, HRAŠĆANSKI ZAPISI, TKANICA, ZAGREB, 2019., I-IV., 448 STR.

Vrstan hrvatski povjesničar i profesor zagrebačkog Bogoslovnog fakulteta, prof. dr. sc. mons. Juraj Kolarić, priredio je u četiri knjige rukopisne zapise svojega oca, Dominika Kolarića, iz međimurskog sela Donji Hrašćan. Ti su zapisi vrijedni za više znanstvenih struka – prvenstveno za povjesničare, ali i za etnologe, jezičare, geografe, sociologe i druge. Knjige je opremio s velikim brojem originalnih povijesnih fotografija (uglavnom iz obiteljskog albuma) i drugih ilustracija. Tako je nastao komplet od četiri knjižice koji će zacijelo pobuditi veliko zanimanje u hrvatskoj znanstvenoj javnosti, a pogotovo u Kolaricevom Međimurju.

Dominik Kolarić je bio načitaniji čovjek u selu, pa je u većem broju svadbi imao ulogu kapitana – voditelja svati. To je bila važna uloga u životu seljana, a Kolarić je i zapisao sve što treba znati o svadbenim običajima, a osobito o kapitanstvu i svatovskim pričavanjima. U tim je zapisima točno opisao tijek svadbenih običaja a i citate pojedinih govoranija. Evo glavnih odjeljaka: Vu jutro pri dečku, Kad za tablu dojdju, Zatim malo sest i taki gori stati, Kad se z doma gibaju, Pri zaručnici v jutro, Kada zaručnicu dobi, Kada za tablu dojdjeju, Kada se k meši otpravljaaju, Kada dimo dojdju od meše, Zelje, Za tablom, Kada zelje dojde, Kada se pečenje dobi, Zatim malo sest i tako gori stati, Kad zaručnicom dojdju dimo k dečku, Kad za tablo dojdju i Kak je spravlja spat. Na kraju prve knjige prof. Kolarić objavio je životopis oca, Dominika Kolarića.

Druga knjiga, koja nosi naslov Sjećanje na prošlost, donosi autobiografske crtice iz života Dominika Kolarića (brojne primjedbe napisao je prof. Kolarić). Dominik Kolarić opisuje obiteljsko gnijezdo, djetinjstvo i učenje za tkalca, vojništvo u Prvom svjetskom ratu, put od Trsta do Insbrucka, jedan susret u Hrvatskom zagorju, propast Austro-Ugarske i »međimursku revoluciju«, svoje djelovanje u Hrvatskoj seljačkoj stranci, okupaciju Međimurja u vrijeme Drugog svjetskog rata, o nekim stanovnicima sela Donji Hrašćan itd., a tu su zabilježene i neke pjesme, pa i plemstvo obitelji Kolarić.

Tekst knjige o »Crnom dosjeu« br. 780/45., prof. Kolarić je već ranije objavio, a sada se kompletiran objavljuje kao posebna knjižica. Radi se o odnosima Dominika Kolarića i OZNE od 1945. do 1948. godine. Donose se i brojni dokumenti, koji govore o hapšenju i suđenju Dominiku Kolariću 1945. i 1946. godine, te o njegovoj molbi i oslobađanju. To su za njega bili najteži trenuci u životu, a mnogo govore o jednom hudom vremenu jugoslavenskog poraća.

Konačno, četvrta knjiga odnosi se na kroniku sela Donji Hrašćan – onoliko koliko je znao Dominik Kolarić. Tu Dominik Kolarić daje detaljan opis izgleda i funkcija hrašćanskog grunta, potom govori o plemićima Barićima, o marofu kao sjedištu zemaljskog gospodara, donosi i povijest školstva u svojem selu, o kapeli Svete Obitelji, o rodbini i običajima i slično. U četvrtoj knjizi objavljena je i opsežna studija iz pera Lucije Kolarić o literarnim elementima u Hrašćanskim zapisima Dominika Kolarića.

Petar FELETAR

PERIVOJ HRVATSKIH VELIKANA – RONDEL UČENIKA GIMNAZIJA U OSIJEKU, UREDNICI ANDRIJA MUTNJAKOVIĆ I ANTUN TUCAK, ZAVOD ZA ZNANSTVENI I UMJETNIČKI RAD HAZU U OSIJEKU, 2018., 252 STR.

Postavljanjem poprsja znamenitom hrvatskom prirodoslovcu, prof. dr. sc. Miji Kišpatiću, praktički 2018. je završen spomenički kompleks Rondela učenika gimnazija u Osijeku, u okviru parka osječke Tvrđe. Formiranje Perivoja hrvatskih velikana u Osijeku započelo je još 2005. godine, a u povodu stote godišnjice osnivanja Družbe Braća Hrvatskoga Zmaja, koja je bila i glavni nositelj projekta (uz potporu Grada Osijeka, Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti i drugih čimbenika). Rondel učenika gimnazija u Osijeku bez sumnje je kulturni »cimer« barokne osječke Tvrđe, ali i Osijeka i Hrvatske. U okrilju spomeničkog i ugodnog hortikulturnog kompleksa u parku pored znamenite stare osječke Gimnazije ostvaren je jedinstven spomenik četvorici hrvatskih velikana – đakovačkom biskupu i dobrotvoru Josipu Jurju Strossmayeru, hrvatskim nobelovcima Vladimiru Prelogu i Lavoslavu Leopoldu Ružički, te prirodoslovcu Miji Kišpatiću. Jedinstven je primjer u svijetu da su dva nobelovca, te veći broj akade-

mika i znamenitih znanstvenika i crkvenih velikodostojanstvenika, polazila istu gimnaziju, kakav je slučaj s ovom starom osječkom Gimnazijom. Taj povijesni primjer, a pogotovo njegove sudionike, valjalo je i dostojno obilježiti. Prema projektu akademika Andrije Mutnjakovića to je u osječkoj Tvrđi i uspješno ostvareno.

U povodu završetka toga velebnog projekta, osječki Zavod HAZU je objavio i primjerenu monografiju, koju potpisuju urednici akademik Andrija Mutnjaković i dopisni član HAZU prof. emeritus Antun Tucak, pročelnik Zmajskog stola u Osijeku, koji je bio i glavni organizator i provoditelj projekta. Prolegomenu monografije napisao je Andrija Mutnjaković, a svoje proslave objavili su i akademik Zvonko Kusić, predsjednik HAZU, prof. dr. sc. Nevio Šetić, veliki meštar Družbe Braća Hrvatskoga Zmaja, prof. dr. sc. Vlado Guberac, rektor Sveučilišta u Osijeku, Ivan Anušić, župan Osječko-baranjske županije i Ivan Vrkić, gradonačelnik Osijeka.

Pod naslovom »Mursa seterna«, akademik Mutnjaković donosi na početku knjige pregled spomenika kulture i povijesti Osijeka. Potom je predstavljen projekt Perivoja hrvatskih velikana. O koncepciji i kulturnoj važnosti projekta uvršten je napis prof. dr. sc. Dragana Primorca, tadašnjeg ministra znanosti, obrazovanja i športa Hrvatske, a o umjetničkom i arhitektonskom oblikovanju piše akademik Andrija Mutnjaković, autor projekta. Potom je predstavljen životopis i djelo biskupa Josipa Jurja Strossmayera, o kojem znalački pišu mons. Andrija Šuljak, dr. sc. Antun Čečetka i (na engleskom) akademik Milan Moguš, tadašnji predsjednik HAZU.

Slijedi poglavlje o nobelovcu Leopoldu Ružički o kojem nadahnuto pišu akademik Nenad Trinajstić, prof. dr. sc. Dražen Aničić i akademik Milan Moguš. Poglavlje o nobelovcu Vladimiru Prelogu posebno je dokumentirano, a autori napisali su dr. sc. Miljeko Dumić, prof. dr. sc. Gordana Kralik i prof. Marko Turina. Život i djelo prirodoslovca Mije Kišpatića opisali su akademik Vladimir Bermanec i akademik Ferdo Bašić.

U ovoj monografiji opisano je i stvaranje još jednog važnog spomenika – Spomenički prostor i bista nobelovca Lavoslava Leopolda Ružičke pred Veleučilištem u Vukovaru, a nosilac projekta i ovdje je bila Družba Braća Hrvatskoga Zmaja. Ovaj spomenik, kao i projekt spomen-sobe nobelovcima u Vukovaru, predstavio je akademik Andrija Mutnjaković, a kratko je predstavljena i spomen-ploča znamenitim članovima, academicima, nastavnicima i učenicima ustarioj osječkoj Gimnaziji u Tvrđi. Monografija završava temom o djelovanju Družbe Braća Hrvatskoga Zmaja, s posebnim osvrtom na Osijek i Slavoniju, a o tomu pišu prof. dr. sc. Đuro Deželić, Zmaj Klokočki V. i bivši Veliki meštar, prof. emeritus Antun Tucak, Zmaj Sovićki i drugi. Ova knjiga je nastavak posebno vrijednih monografija, koje u zadnjih desetak godina izdaje osječki Zavod za znanstveni i umjetnički rad HAZU u Osijeku.

Dragutin FELETAR

VLADIMIR LEGAC, KRUNOSLAV MIKULAN, 100 GODINA NASTAVE NA HRVATSKOM JEZIKU I 140 GODINA OD OSNUTKA UČITELJSKE ŠKOLE U ČAKOVCU, UČITELJSKI FAKULTET U ZAGREBU, ODSJEK U ČAKOVCU, 2019., 288 STR.

Učiteljska škola u Čakovcu odigrala je kroz gotovo stoljeće i pol ključnu ulogu u očuvanju hrvatskog identiteta Međimurja. Doduše, Učiteljska škola (Preparandija) osnovana je u čakovečkom Starom gradu još 1888. godine, dakle u vrijeme mađarske vlasti i u doba mađarizacije. Međutim, u toj su se školi školovali većinom domaći, međimurski učitelji, koji su u praksi govorili i hrvatskim jezikom. Dio njih priklonio se i mađarizaciji. Međutim, odmah nakon oslobođenja Međimurja, za Badnjak 1918., u Učiteljsku školu se uvodi u cijelosti hrvatski kao nastavni jezik, a novi (pa i stari) učitelji postaju stup širenja narodnoga hrvatskog duha i vrijednosti.

U povodu 100-te obljetnice uvođenja hrvatskog jezika u Učiteljskoj školi u Čakovcu, čakovečki Odsjek Učiteljskog fakulteta iz Zagreba izdao je poseban zbornik u kojem su objavljeni radovi na tu temu, te o suvremenom razvoju ove visokoškolske ustanove. Zbornik su uredili profesori Odsjeka dr. sc. Vladimir Legac i dr. Krunoslav Mikulan, a uz predgovor prodekanice Odsjeka dr. sc. Blaženke Filipan Žigniće. I većina suradnika u zborniku su bivši ili sadašnji profesori Odsjeka u Čakovcu.

Stjepan Ovčar je na početku dao kratki pregled povijesti izobrazbe učitelja u Čakovcu, dok Magdalena Vrbanec piše o ideološkim okvirima djelovanja Učiteljske škole u Čakovcu od 1919. do 1939. godine. Goran Lapat piše o zvanju i poslanju učitelja jučer, danas, sutra, a povjesničar Vladimir Kapun problematizira što bi to značilo za Međimurje, Čakovec i Hrvatsku da nije bilo »preparandije«!? Povjesničar Vladimir Kalšan piše o ekonomskom, društvenom i urbanističkom stanju Čakovca u vrijeme osnivanja čakovečke Učiteljske škole krajem 19. stoljeća.

Đuro Blažeka donosi zanimljivo razmišljanje o ozračju i povijesnom kontekstu uvođenja Modula hrvatskog jezika – inačice s kajkavskim govorom, u čemu je preteča bio profesor Učiteljskog fakulteta, prof. dr. sc. Zvonimir Bartolić. Vladimir Legac piše o nekim sjećanjima na studij za učitelje engleskog jezika u Čakovcu, a Adrijana Višnjih Jeftić o doprinosima obrazovanja odgojitelja razvoju odgojiteljske profesije. O filozofiji i sociologiji odgojitelja i učitelja u Čakovcu piše Draženko Tomić, a Darinka Novak o razvoju nastave prirodnopisa iz 1879. do prirodoslovlja u 2019. godini. Tedo Vrbanec i Predrag Oreški pišu o posve suvremenoj temi i zadacima nastave – o razvoju IT infrastrukture i nastave informatike do stvaranja Odsjeka u Čakovcu.

Tamara Turza Bogdan piše o aktualnoj temi u obrazovanju odgojitelja i učitelja – o pogledima iz konteksta višejezičnosti i multikulturalnosti. Na kraju urednik Krunoslav Mikulan daje pregled nakladničke djelatnosti Učiteljske škole u Čakovcu u dugom razdoblju od 1919. do 2019. godine. Na kraju su uvrštene i brojne fotografije, kao svojevrсни vremeplov Učiteljske škole u Čakovcu od 1819. do 2019. godine.

Petar FELETAR

DRAGUTIN FELETAR, HRVOJE PETRIĆ, NEVIO ŠETIĆ: ZRINSKI I FRANKOPANI, 100 GODINA OD POVRATKA U DOMOVINU, IZDAVAČKA KUĆA MERIDIJANI, ZAGREB, 2019., 360 STR.

U godini kada se na svečan način obilježava stota obljetnica povratka kostiju hrvatskih mučenika Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana u Hrvatsku, objavljena je impresivna monografija koja nosi naslov Zrinski i Frankopani - 100 godina od povratka u domovinu. Namjera autora da izrade monografiju u kojoj će biti predstavljeni svi relevantni podaci o povijesti obitelji Zrinski i Frankopan i pogotovo o mučeničkoj smrti njihovih posljednjih potomaka te opisano njihovo štovanje i briga oko posmrtnih ostataka doista je urodila plodom jer je pred nama knjiga koja s pravom pobuđuje interes, kako akademske zajednice, tako i šire publike, odnosno svih zainteresiranih za hrvatsku povijest (pogotovo razdoblje ranog novog vijeka), povijest velikaških rodova i prošlost hrvatskog naroda općenito. Možemo reći da je ova knjiga poslastica za ljubitelje povijesti s obzirom na samo neke od karakteristika: količina prikupljenih podataka, detaljni i jasni opisi, korištenje raznovrsnih povijesnih izvora, suvremeni pristupi i pouzdane interpretacije, sistematičnost i drugo. Možda ne bi bilo pretjerano ustvrditi da je ovo na neki način povijest Hrvatske ispričana kroz priču o rodovima Zrinskih i Frankopana.

Autori tekstova objavljenih u knjizi su akademik Dragutin Feletar, povjesničar s Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu profesor Hrvoje Petrić i povjesničar, političar i publicist, profesor na Odsjeku za povijest Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli Nevio Šetić, ujedno veliki meštar Družbe Braća Hrvatskoga Zmaja. Autore međusobno povezuje upravo angažman u Družbi Braća Hrvatskoga Zmaja koja od svojeg osnutka 1905. godine njeguje kult Zrinskih i Frankopana. Osim toga, svatko tko barem donekle poznaje autore ove vrijedne knjige i prati njihov rad može samo s radošću prihvatiti ovo djelo koje je zasigurno kruna njihovog dosadašnjeg rada u proučavanju povijesti obitelji Zrinski i Frankopan. Naime, svi oni koji čitaju časopis Meridijani ili poznaju rad istoimene izdavačke kuće i znanstvene interese članova obitelji Feletar, zatim oni koji su imali u rukama udžbenike i druge knjige čiji su autori ujedno izradili ovu knjigu, kao i svi oni koji prepoznaju nastojanja Družbe Braća Hrvatskoga Zmaja oko njegovanja kulta Zrinskih i Frankopana znat će koliku strast prema ovim temama imaju Dragutin Feletar, Hrvoje Petrić i Nevio Šetić. S obzirom na to koliko su oni truda do sada uložili u istraživanja ova dva stara i značajna velikaška roda (pogotovo u posljednje vrijeme Zrinskih) u kontekstu hrvatske i europske povijesti shvatit će da je ovakva knjiga jedina očekivana posljedica njihovog

predanog rada i ispunjenje plemenite želje da široj javnosti pruže usustavljeni pregled relevantnih spoznaja o temama iz povijesti obitelji Zrinskih i Frankopana. Kao što nagoviješta podnaslov i prema riječima autora proslova „središnja tema knjige je povijest seljenja zemaljskih ostataka Zrinskog i Frankopana četiri puta u Bečkom Novigradu, dok nisu 1919. konačno našli svoj spokoj u kripti zagrebačke prvostolnice“.

Sadržaj knjige podijeljen je na sedam velikih poglavlja uz koja je i prikladni proslov (koji potpisuje veliki meštar Družbe Braća Hrvatskoga Zmaja Nevio Šetić) te popis vrela i literature, sažeci na engleskom i mađarskom jeziku, kazalo geografskih i vlastitih imena koje je priredio urednik knjige akademik Dragutin Feletar. Treba istaknuti vrijednost koju predstavlja popis vrela i literature jer to nije samo popis onoga što je korišteno pri izradi ove knjige već pravi bibliografski popis (sadrži 729 jedinica) relevantnih radova o Zrinscima i Frankopanima. Hrvoje Petrić napisao je pregled povijesti obitelji Zrinski i Frankopan otkako se spominju kao kneževi Bribirski (Šubići), odnosno Krčki. Isti je autor biografskih crtica o Petru Zrinskome, Franu Krsti Frankopan i posljednjim Zrinscima nakon čega slijedi i poglavlje o zrinsko-frankopanskoj zavjeri. Dragutin Feletar autor je poglavlja u kojem je opisan martirij u Bečkom Novigradu, odnosno mučko smaknuće Zrinskog i Frankopana 1671. godine. U posebnom poglavlju opisan je prijenos zemaljskih ostataka hrvatskih mučenika u domovinu 1919. godine autor kojeg je također Dragutin Feletar. Posebno je opisao grobove u Bečkom Novigradu, a zatim prijenos kostiju u zagrebačku prvostolnicu uz što su po prvi puta objavljene zapisane uspomene Emilija Laszowskog vezane uz prijenos kostiju 1919. godine. Nevio Šetić autor je sadržajnog poglavlja o štovanju Zrinskih i Frankopana u suvremeno doba. Tu je i historijat pronalaska i prijenosa posmrtnih ostataka hrvatskih knezova Petra Zrinskoga i Frana Krste Frankopana iz Bečkog Novigrada u Zagreb i tekstovi prijedloga za njihovu amnestiju i rehabilitaciju upućenih Hrvatskom saboru, Hrvatskoj zemaljskoj vladi i Družbi Braća Hrvatskoga Zmaja u razdoblju od 1883. do 2019. godine.

Luksuzno opremljeno izdanje na 360 stranica veliki je izdavački pothvat koji je iznijela Izdavačka kuća Meridijani uz pomoć nekoliko suizdavača: Družba Braća Hrvatskoga Zmaja, Hrvatski državni arhiv, Ogranak Matice hrvatske u Čakovcu i Zrinska garda iz Čakovca. Uz autore, svoj doprinos knjizi dalo je i nekoliko suradnika: Ladislav Dobrica, Juraj Kolarić, Milovan Petković i Đuro Deželić. U knjizi je objavljeno oko četiri stotine fotografija, desetak karata i nekoliko rodoslovnih tabli s osnovnim biografskim podacima o svim poznatim članovima obitelji Zrinski i Frankopan. Tu su mnogobrojne vedute starih gradova i utvrda (pogotovo onih koji su bili u posjedu Zrinskih i Frankopana), isječki povijesnih zemljovida, suvremene fotografije materijalnih povijesnih izvora (utvrde, predmeti, oružje, spomenici i drugo), te preslike dokumenata i crteža. Za očekivati je da će ova vrijedna knjiga biti zanimljiva i korisna ne samo profesionalnim povjesničarima, stručnjacima i istraživačima već i svima koje zanima hrvatska povijest. Posebnu će korist u knjizi pronaći oni koji njeguju kult Zrinskog i Frankopana i štuju hrvatske mučenike kojih se rado spominjemo i pod znamenitim geslom Navik on živi ki zgine pošteno.

Nikola CIK